

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Minyatürlü Bir Ziyaret Rehberi: *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem*

A Pilgrimage Guide Featuring Miniatures: The Ziyâratnâme-i Rasûl-i Akram

Abdullah UÇAR

Dr. Öğr. Üyesi • Selçuk Üniversitesi • Edebiyat Fakültesi • Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ucarabdullah@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-1391-8681> | <https://ror.org/045hgzm75>

Atıf | Citation: Uçar, A. (2026). Minyatürlü Bir Ziyaret Rehberi: *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem*.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 10(1), s. 360-394.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1787751>
<https://izlik.org/JA79WP38AE>

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 20.09.2025

Date Recieved: 20.09.2025

Kabul Tarihi:28.01.2026

Date Accepted: 28.01.2026

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Date Published: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Review Reports: Double-blind peer review

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict of interest.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Funding Support: The author has declared that no financial support was received for this study.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanır.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Complaints: adeddergi@gmail.com

Öz

Bu çalışma, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu 01183 numarada kayıtlı bir mecmuanın ilk risalesi olan *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem* adlı eserin incelenmesini konu edinmektedir. Hasan-ı Basrî'nin gördüğü bir rüyaya dayandırılan bu *Ziyâretnâme*, hem metin hem de minyatürler aracılığıyla Medine'deki kutsal mekânları ve ziyaret kurallarını ele alır. Eserin giriş kısmı, Hasan-ı Basrî'nin rüyasında Hz. Peygamber'den aldığı özel izinle kaleme aldığı kişisel bir hatırat niteliği taşır. Çalışmada eserin dil, anlatım ve imla/istinsah özellikleri incelenmiş; Arapça ve Farsça tamlamaların yoğunluğu, didaktik üslubu ve nesir bölümlerinin yanı sıra yer yer manzum parçalara da yer verildiği tespit edilmiştir.

İncelemeler sonucunda Hasan-ı Basrî'nin rüya anlatısı ve hatıratıyla başlayan eserin giriş bölümü ile dua ve selamlamalardan oluşan didaktik ana bölümü arasındaki yapısal farklılıklar ortaya konulmuştur. Metnin gövdesi, Hz. Peygamber ve onunla aynı hücrede yatan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in yanı sıra Ehl-i Beyt ve birçok sahabeye yönelik selamlamalar ve dualar içermektedir. Eserdeki minyatürler ise Mescid-i Nebevî'nin eski yapısı, Uhud şehitlerinin kabirleri ve tarihî su kuyuları gibi kutsal mekânların tasvirleriyle önemli bir görsel kaynak sunmaktadır. Eserde Hasan-ı Basrî'nin vefatından sonra yaşayan İmam Mâlik'in türbesinin tasvir edilmesi, eserin Hasan-ı Basrî adına kaleme alındığını fakat ona ait olmadığını göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, bir yandan hac ve ziyaret rehberliği geleneğine katkı sağlarken diğer yandan da sanat tarihi ve yazma eser incelemeleri için önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ziyâretnâme, İslami Türk edebiyatı, minyatür, Hasan-ı Basrî.

Abstract

This study examines the work titled Ziyaratnama-i Resul-i Ekrem, which is the first treatise of a manuscript registered as number 01183 in the Laleli Collection of the Süleymaniye Library. Attributed to a dream experienced by Hasan al-Basri, this Ziyaratnama details the sacred sites in Medina and the rules of visitation through both text and miniatures. The introduction to the work is a personal memoir written by Hasan al-Basri with special permission from the Prophet Muhammad, which he received in a dream. The study examines the language, narrative, and spelling/transcription characteristics of the work; it found a high density of Arabic and Persian phrases, a didactic style, and prose sections, as well as occasional poetic passages.

The analysis revealed structural differences between the introductory section of the work, which begins with Hasan al-Basri's dream narrative and memoirs, and the didactic main section consisting of prayers and greetings. The main body of the text contains greetings and prayers addressed to the Prophet, Abu Bakr and Umar, who shared the same cell with him, as well as the Ahl al-Bayt and many of the Companions. The miniatures in the work provide an important visual source with depictions of sacred places such as the old structure of the Prophet's Mosque, the graves of the martyrs of Uhud, and historical water wells. The depiction of the tomb of Imam Malik, who lived long after the death of Hasan al-Basri, indicates that the work was written in the name of Hasan al-Basri but does not belong to him. In this respect, the work contributes to the tradition of pilgrimage and visitation guides while also providing important data for art history and manuscript studies.

Keywords: Ziyaratnama, Islamic Turkish literature, miniature, Hasan al-Basri.

Giriş

İslam medeniyetinin zengin kültürel ve edebî mirası içinde yer alan ziyâretnâmeler, yüzyıllar boyunca Müslümanların kutsal topraklara, mukaddes mekânlarla ve manevi şahsiyetlerin kabirlerine olan bağlılıklarını yansıtan eserlerdir. Hac ve umre ibadetini yerine getirenlerin veya kutsal şehirleri ziyaret edenlerin okuması gereken duaları, takip etmesi gereken ritüelleri ve ziyaret adabını aktaran bu eserler, coğrafi ve manevi rehberlerdir.

Farklı din ve inanç sistemlerine mensup topluluklar, manevi hissiyatları doğrultusunda çeşitli mekânları ve yapıları ziyaret ederler. Bu insanlar için ziyaretgâhlar genellikle namaz kılma, dua etme, bereket ve şifa umma yerleridir. Bu yapılar, peygamberlerin, sahabelerin, şehitlerin, sâlih kimselerin, ulemanın, devlet adamlarının ve kutsiyet atfedilmiş daha birçok şahsiyetin ya gerçek kabirleri ya da sembolik makamlarıdır. Bu mekânlarla yapılan ziyaretlerde okunacak duaların ve söylenecek sözlerin derlenerek yazıya geçirilmesiyle ziyâretnâmeler ortaya çıkmıştır. Bu eserler, türbe ve mezarlarda medfun kişilerin hayatlarına dair önemli bilgiler içerirken ziyaretçilerin istifade ettikleri birer hac ve ziyaret rehberi olarak da işlev görmüştür. Şüphesiz ki bu tür edebî eserlerin yaygınlaşmasında halkın bu kutsal makamlara ve kabirlere olan yoğun ilgisi ve duyduğu merak belirleyici olmuştur. İslamî literatürde ziyâretnâmelerin kökeni, temelde bir peygamberin veya din büyüğünün kabrinin kutsallığını tasdik eden ve bu zatın üstün özelliklerini yücelten fezâil geleneğine dayanır. Ancak bu türün müstakil bir yapıya kavuşması belirli bir tarihsel sürecin ürünüdür. Bu süreç, İslam coğrafyasının Râşid Halifeler dönemindeki fetihlerle genişlemesiyle başlamıştır. Çok sayıda sahabenin yeni fethedilen bölgelerde şehit düşmesi, âlimleri onların mezar yerlerine dair bilgileri toplamaya yöneltmiştir. Buna ek olarak önceki peygamberlerin makamları da Müslümanların ilgi alanına girmiştir. Bu ilgi neticesinde Kahire, Şam, Halep, Kufe ve Neced gibi önemli merkezlere ait rivayetleri içeren mahallî tarihler ve ziyaret rehberleri oluşmaya başlamıştır. 9. yüzyıldan itibaren Müslüman halk arasında kutsal mekânlarla yönelik gelişen sözlü anlatımlar ve bu mahallî pratikler derlenerek yazıya geçirilmiştir. Bu birikim, dindar toplulukların kutsal mekânları yoğun ziyaret etme eğilimiyle birleşerek 12. yüzyıldan itibaren ziyâretnâmelerin artık müstakil bir tür olarak ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Göksoy ve Çiftçi, 2023, ss. 8-10).

Hac ve ziyaretgâhların tasvirlerine İslamî el yazması geleneği içinde sıkça rastlanmaktadır. Bu resimli eserler ve onlara dair kaleme alınmış şerhler, mukaddes mekân tasvirlerini içermektedir. Bu el yazmalarında Kâbe, Mescid-i Harâm ve Mekke; Minber, Hücre-i Saadet, Mescid-i Nebevî ve Medine gibi kutsal beldelerin yanı sıra Kubbetü's-Sahre, Mescid-i Aksâ ve Kudüs'e ait tasvirler tek başlarına veya bir arada bulunmaktadır (Göloğlu, 2021, ss. 519-520).

İslam'ın kutsal mekânlarına yapılan ziyaretleri belgeleyen görsel materyallerin tarihi de metinler gibi kadim bir geçmişe sahiptir ve 10. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Marzolph ve Renauld, 2021, s. 205). Bilinen en eski örnekleri 11. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen bu belgeler, 15. yüzyıla ait *Seyyid Yusuf Ziyaretnamesi* gibi görsel birer rehberdir (Aksoy ve Milstein, 2000). Bu tür eserlerde Mekke, Medine, Kudüs, El-Halil ve Neced gibi kutsal mekânların tasvirleri, Kur'an ayetleri, dualar ve ziyaret ritüellerini anlatan metinlerle bir arada sunulur. Böylece eser, hacı için hem ziyaret edilen mekânların kutsiyetini belgeleyen bir tanık hem de fiziksel coğrafyayı manevi bir koreografiye dönüştüren görsel bir hafıza aracı işlevi görür (Chekhab-Abudaya vd., 2016, ss. 346-370). Bu tasvirler, daha sonra *Fütûhu'l-Harameyn* gibi eserlerde yer alacak olan tasvirlerin de erken örneklerini teşkil eder (Marzolph, 2014, s. 2). Günümüz araştırmacıları bu belgeleri,

fiziksel coğrafyanın görsel olarak inşa edilmiş kutsal mekânlara dönüşümü ve hacıların manevi deneyimlerini somutlaştırıp beraberlerinde götürdükleri birer hatıra nesnesi olarak değerlendirilmektedir (Marzolph, 2014, s. 32).

İslam kitap sanatında daha çok Türklere özgü bir tür tasvir de hac töre ve yöntemleriyle ilgili eserlerde yer almaktadır (Tanındı, 1983, s. 407). Bu eserlerde hac töresi gereğince ziyaret edilecek kent ve yörelerin tasvirleri yapılmıştır. Bu tasvirlerde her nesnenin üzerine ne olduğunun yazılmasının yanı sıra, yapıyı yaptıranın adı, onarımı ve onarım tarihi, hangi duaların nerelerde okunacağı gibi notlar da yazılmıştır (Tanındı, 2021, s. 572).

Çalışmanın konusu olan *Ziyâretnâme*'nin konusu, Hasan-ı Basrî'nin manevi bir rüya anlatısına dayanır. Onun, yaşı ve fiziksel durumu sebebiyle kutsal topraklara gidemeyen kardeşine duyduğu merhamet, kendisinde bu mekânları tasvir etme arzusunu uyandırmıştır. Bu doğrultuda Hasan-ı Basrî, Hücre-i Sa'âdet, Bakî mezarlığı ve civardaki diğer mübarek mekânları tasvir edebilmek için rüyasında Hz. Peygamber'den icâzet talep eder, Hz. Ömer'in de desteğiyle bu izni elde eder ve ardından bu beldelerin tasvirine girişir (Karagöz, 2025, s. 68).

Bu çalışma, *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem*'in sadece bir ziyaret rehberi olmadığını, aynı zamanda rüya motifi, vekâleten ziyaret üzerine kurulması ve zengin minyatürleriyle hem İslami Türk edebiyatı hem de sanat tarihi açısından önemli ve nadir bir eser olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Çalışma, bu eserin manevi, edebî ve görsel boyutlarını bir araya getirerek türün daha iyi anlaşılmasını ve gelecek araştırmalara katkı sunmasını amaçlamaktadır.

1.Ziyâretnâme'nin İncelenmesi

1.1.Şekil Özellikleri

Müstakil bir kitap olmayan eser, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu'nda 01183-001 numarada kayıtlıdır ve mecmuanın 1b-22a sayfaları arasındaki ilk risalesidir. *Ziyâretnâme*'nin de içinde bulunduğu mecmuada 6 risale yer almaktadır.¹ Nüshada eserin müellifi, müstensihisi, telif ve istinsah tarihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Metnin önemli unsurlarından biri, içeriğe eşlik eden 18 adet minyatürdür. Bu minyatürler, ziyaret edilen kutsal mekânları ve türbeleri görsel olarak tasvir ederek okuyucunun manevi yolculuğunu pekiştirmeyi amaçlar. Metinde mensur ve manzum bölümler bir arada kullanılsa da metnin büyük bir bölümü mensur kısımlardan oluşmaktadır.

1.2.Muhteva Değerlendirmesi

Hasan-ı Basrî'nin rüyasına dayandırılan *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem*, geleneksel ziyâretnâme türünün zengin muhtevasını yansıtan didaktik bir eserdir. Eser, ilk bakışta bir hac rehberi gibi görünse de asıl gücünü manevi unsurlardan almaktadır. Metin, sadece ziyaret edilecek mekânların ve okunacak duaların bir listesi olmanın ötesinde okuyucuya görsel bir yolculuk da vaatmektedir.

Besmele ile başlayan mukaddime, metnin başlığını "Hâzâ Ziyâret-nâme-i Resûl-i Ekrem" olarak açıkça belirtir. Bu başlık ve devamı, eserin ana konusunun Hz. Peygamber ve onunla ilişkili

¹ Mecmuadaki risaleler şunlardır: 1. Ziyâretnâme, 2. Menzîlnâme (Üsküdar-Mekke Arasındaki Konaklar), 3. Fütûhu'l-Harameyn (Muhyî-i Lâri), 4. Mir'âtü'l-Avâlim (Gelibolulu Mustafa Âli), 5. Müslüman ve Hıristiyan Din Bilginlerinin Tartışmaları Hakkında Hikâye, 6. Rum Kayseri'nin Soruları ve Muâviye'nin Cevapları.

mekânların manevi ziyareti olduğunu gösterir. Besmele, Arapça dua kısmının başında da tekrarlanır. Bu tekrar, eserin hem bir mukaddime hem de bir dua kitabı niteliği taşıdığını gösterir.

1.2.1. Metnin Odak Noktası: Rüya ve Vekâleten Ziyaret

Eserin dikkat çekici yönlerinden biri, Şeyh Hasan-ı Basrî'nin biraderi için hissettiği derin merhamet ve bu merhametin sonucu olarak gördüğü vâkıa (rüya) motifi etrafında şekillenmesidir. Kendisi hac ve ziyaret ibadetini yerine getirmiş olmasına rağmen Basra'da yaşayan yaşlı ve zayıf biraderinin bu kutsal mekânlara ulaşamaması Hasan-ı Basrî'yi hüznendirir. "Keşke o da yüzünü bu dergâha sürüp arzusunun en son noktasına ulaşırdı" der. Bu dilek ve dualar, onu o gece akşam namazından sonra ağlayarak ve yalvararak Hz. Peygamber'in mübarek huzuruna gitmeye sevk eder.

Bu dua ve yakarışın ardından o mübarek Pazartesi gecesi Hasan-ı Basrî bir rüya görür. Rüyada Hz. Peygamber'i Bakî mezarlığının ortasında büyük sahabeleriyle birlikte dururken görür. Kendisi de önlerinde el kavuşturmuş bir şekilde saygıyla durmaktadır. Rüya, Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer arasında geçen bir konuşmayı içerir. Hz. Peygamber, Hasan-ı Basrî'nin kendi hücre-i şerîfinin ve Bakî ehlinin kabirlerinin tasvirini yapmak için izin istediğini söyler. Hz. Ömer, bu talebin Hasan-ı Basrî'nin biraderinin ve dünya işleri nedeniyle hacca gidemeyen, fakir ve aciz kimselerin muratlarına ermesine vesile olacağını belirtir.

Bu istişarenin ardından Hz. Peygamber, Hasan-ı Basrî'ye seslenerek "Hücremizin suretine ve Bakî kabirlerinin suretine izin verdik" buyurur. Ancak tasvirleri "nâ-ehle vermemesi" ve "şeytanın azdırdığı, ashabına dil uzatacak kişilerden saklaması" yönünde bir uyarıda bulunur. Hasan-ı Basrî, rüyadan uyanır ve aldığı bu ilahi izinle mübarek yerlerin tasvirini ve ziyaret tertibini birkaç sayfada kaleme alır.

Bu rüya anlatısı, eserin sıradan bir rehber olmadığını, ilahi bir kaynaktan ilham alınarak yazıldığını iddia etmektedir. Metnin temel amacı, maddi imkânsızlıklar nedeniyle kutsal topraklara gidemeyen kişilerin manevi hasretini gidermektir. Okuyucu, metni huşu ile okuyup tasvirleri inceleyerek sanki oraları ziyaret etmiş gibi bir manevi doyuma ulaşacaktır. Metin bu yönüyle vekâleten ziyareti yazınsal ve görsel bir hâle getiren güzel bir örnektir.

Eserin girişinde yer alan Hasan-ı Basrî'nin rüyası ve hacca gidemeyen kardeş figürü, Türk İslam edebiyatında sıkça rastlanan bir sebep-i telif örneği olarak değerlendirilebilir. Müellif, bu anlatı stratejisiyle iki temel amaca hizmet etmektedir: Birincisi Hz. Peygamber'den rüyada alınan izinle eserin manevi otoritesini ve meşruiyetini sağlamlaştırmak, ikincisi ise hacca gidemeyen kardeş üzerinden eserin hedef kitesini oluşturan ve maddi/fiziki imkânsızlıklar nedeniyle kutsal topraklara ulaşamayan okuyucuya bir özdeşim noktası sunmak. Böylece yazar, metni ve minyatürleri sadece bir bilgi kaynağı olmaktan çıkarıp okuyucunun hayal gücüyle gerçekleştireceği bir vekâleten ziyaret aracına dönüştürmektedir.

1.2.2. Dualar ve Metindeki Ayetler

Eser, metne yerleştirilmiş ayetlerle zenginleştirilmiştir. Bu ayetler, duaların ve ziyaretlerin manevi temelini oluşturmaktadır.

Bu ayetlerden biri olan Nisâ suresi 64. ayet, Hz. Peygamber'in şefaatinin dilemek için kullanılmıştır. Âl-i İmran suresi 169-170. ayetler ise, Uhud şehitleri için yapılan ziyarette onların cennetteki makamlarına işaret etmek için kullanılmıştır. Ahzab suresi 33. ayet, Ehl-i Beyt ziyaretinde onların

manevi temizliğine ve yüce makamlarına vurgu yapmak için zikredilmiştir. İsrâ suresi 80. ayet, Hz. Peygamber'in huzuruna girerken okunacak dua olarak kullanılmıştır.

Dua metinlerinin sonunda “ve erdâke ve ce‘ale'l-cennete menzileke ve meskeneke ve maħalleke ve me'vâke, es-selâmu ‘aleyke ve raħmetullâhi ve berakâtühü” gibi ifadeler sık sık tekrarlanarak ziyaret edilen her şahsiyete benzer şekilde dua edilmiştir.

1.2.3.Ziyaret Edilen Şahsiyetler ve Mekânlar

Ziyâretnâme, ziyaretleri belirli bir hiyerarşi ve sıraya göre düzenlemiştir. Bu sıralama, dinî önceliklere göre yapılmıştır. Ziyaret zinciri, Hz. Peygamber'den sonra sırasıyla onun en yakın arkadaşları ve halifeleri olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e yönelir. Bu durum, eserin ağırlıklı olarak Sünni gelenekten beslendiğine işaret eder ancak İsmail b. Cafer gibi farklı ekollerden isimleri de içermesi, metnin geniş bir manevi yelpazeye hitap ettiğini ve dönemin kültürel etkileşimini yansıttığını gösterir. Metin, bu temel şahsiyetlerin yanı sıra İslam tarihinde önemli olan diğer isimleri de zikreder.

Ziyaretler, şahısların yanı sıra mekânları da kapsar. Bu geniş yelpaze, eserin sadece bir ibadet metni değil, aynı zamanda okuyucuya geniş bir İslami şahsiyetler ve kutsal mekânlar koleksiyonu sunan eğitici bir metin olduğunu gösterir.

1.2.3.1.Ziyâretnâme'de Adı Geçen Şahsiyetler

Hz. Muhammed (s.a.v.) (öl. 632): İslâm dininin peygamberi, Allah'ın son elçisi ve Kur'an'ın kendisine vahyedildiği kişidir. Metinde Hz. Peygamber, manevi bir rehber ve şefaathçi olarak tasvir edilmektedir. O'na hitap edilirken kullanılan sıfatlar, O'nun hem ilahi bir elçi hem de insanlığın en üstün örneği olduğunu vurgular. Kendisi için Seyyid, Habîbullâh ve Raħmeten li'l-‘âlemîn gibi ünvanlar kullanılırken o, “Allah'ın mülkünün güzelliği” ve “Allah'ın arşının nuru” gibi yüce vasıflarla da anılmaktadır. Bununla birlikte metin O'nun dünyadaki görevini de detaylandırır. Hz. Peygamber, risaleti hakkıyla tebliğ eden, emaneti eksiksiz yerine getiren ve ümmetine samimi bir şekilde öğüt veren bir önder olarak sunulur. O, aynı zamanda ümmetin günahlarına karşı şefaath eden ve sıkıntıları gideren bir kurtarıcıdır. Metindeki yakarışlarda günahkâr bir kulun cehennem ateşinden korunma talebiyle kendisine sığındığı ve kendisinden şefaath beklediği açıkça görülür. Nihayetinde Hz. Peygamber, “Makâm-ı Mahmûd”, “Havz-ı Mevrûd” ve “Livâ-i Hamd” gibi ahiretteki en yüksek mertebelerin sahibi olarak tasvir edilmektedir. Bu yönüyle metin, O'nu hem bu dünyada hem de ahirette ümmetinin sığınağı ve ümidi olan müstesna bir şahsiyet olarak betimler. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*'nin Hz. Peygamber'e duyulan derin bir hürmet ve manevi bağı yansıttığını göstermektedir.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) (öl. 634): Metinde Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in en yakın dostu ve ilk halifesi olarak öne çıkmaktadır. Kendisinden “Sıddık” lakabıyla ve “Allah Resûlü'nün arkadaşı”, “kabirdeki komşusu”, “evde, mağarada ve tüm yolculuklarda enisi/yoldaşı” gibi ünvanlarla bahsedilir. Metin, onun İslam uğruna tüm malını harcadığını ve bu fedakarlığıyla dikkat çektiğini vurgular. Ziyaretçi, ona dua ederek Allah'ın ondan razı olmasını ve cenneti kendisine menzil kılmasını dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*'nin Hz. Ebu Bekir'e duyulan saygıyı ve onun İslam tarihindeki merkezî rolünü yansıttığını göstermektedir.

Hz. Ömer (r.a.) (öl. 644): Metinde Hz. Ömer, “Müminlerin emiri”, “hakkı ve doğruyu konuşan”, “putları kıran” ve “Müslümanların izzeti” gibi güçlü lakaplarla anılmaktadır. Özellikle İslam'a

girmesiyle Müslümanların durumunu güçlendirmesi vurgulanarak “kırkıncı Müslüman” ünvanıyla zikredilmiştir. Metinde ayrıca “dulların ve yetimlerin babası” ve “zayıfların, fakirlerin ve yoksulların babası” gibi ifadelerle onun sosyal adalete verdiği önem de belirtilmektedir. Ziyaretçi, onun kabri başında dua ederek Allah’ın ondan razı olmasını ve cenneti kendisine menzil kılmasını dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*’nin Hz. Ömer’in adaletini, gücünü ve merhametini yücelttiğini göstermektedir.

Hız. Fatıma binti Muhammed (r.a.) (öl. 632): Metinde Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber’in kızı, aynı zamanda Hz. Ali’nin eşi ve Hasan ve Hüseyin’in annesi olarak tanımlanmaktadır. Ona “şerefliğin ninesi” gibi ünvanlarla hitap edilmektedir. Ziyaretçi, metinde Hz. Fâtıma’dan kendisi için şefaât dilemesini istemekte, bu durum da onun ahiret günündeki manevi konumuna ve önemine yapılan bir vurguyu göstermektedir. Ayrıca, Allah’tan kendisinden razı olması ve cenneti ona mesken kılması için dua edilmektedir.

Hız. Osman (r.a.) (öl. 656): Metinde Hz. Osman, “Müminlerin emiri” ve “Allah Resûlü’nün üçüncü halifesi” olarak anılmaktadır. Özellikle Kur’an’ı toplayan kişi olarak vurgulanmakta bu rolü “tilavetiyle Kur’an’ı süsleyen” ifadesiyle pekiştirilmektedir. Ayrıca “Rahman’ın meleklerinin dahi kendisinden haya ettiği” ve “cennetinde Allah’ın kandili” gibi yüceltici sıfatlarla da tanımlanmaktadır. Ziyaretçi, ona selam vererek Allah’tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*’nin Hz. Osman’a duyulan derin saygıyı ve İslam tarihindeki temel rolüne verilen önemi yansıtmaktadır.

Hız. Fatıma binti Esed (r.a.) (öl. 625-26 [?]): Metinde Fâtıma binti Esed, İmam Ali el-Murtazâ’nın annesi olarak tanımlanmaktadır. Ona duyulan saygı, özellikle Hz. Peygamber’in kendi gömleğiyle onu kefenlediği ve kabrine kendi eliyle indirdiği bilgisiyle pekiştirilmektedir. Ziyaretçi, ona selam vererek Allah’tan ondan razı olmasını ve cenneti ona mesken kılmasını dilemektedir.

Hız. Halıme es-Sa’diyye (r.a.) : Metinde Halıme es-Sa’diyye, Hz. Peygamber’in “süt annesi” olarak anılmaktadır. Metinde yer alan ifadeler, ona duyulan saygıyı vurgulamakta ve kendisinden “Allah Resûlü’nün süt annesi”, “Allah’ın sevgilisinin süt annesi” ve “Mustafa’nın süt annesi” gibi ünvanlarla bahsedilmektedir. Ziyaretçi, ona dua ederek Allah’tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*’nin Hz. Peygamber’e yakınlığı olan şahsiyetlere de büyük bir manevi önem atfettiğini göstermektedir.

Hız. İbrahim (öl. 632 [?]): Metinde Hz. Peygamber’in oğlu, “Allah Resûlü’nün oğlu”, “Allah’ın peygamberinin oğlu”, “Allah’ın sevgilisinin oğlu” ve “Mustafa’nın oğlu” gibi ünvanlarla anılmaktadır. Ziyaretçi, ona selam vererek Allah’tan ondan razı olmasını ve cenneti ona mesken kılmasını dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*’nin Hz. Peygamber’in ailesine duyduğu derin saygıyı ve onlara verilen manevi önemi göstermektedir.

İmam Nâfi’ (r.a.) (öl. 785): Metinde Nâfi’ [b. Abdurrahman], *kurrâların (Kur’an okuyucularının) şeyhi* ve *İmam Nâfi’* gibi ünvanlarla anılmaktadır. Verilen metinde onun Kur’an okuyuculuğundaki otoritesi ve imamlık konumu vurgulanmaktadır. Ziyaretçi, ona selam vererek Allah’tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*’nin manevi bir rehber olarak tanınmış din âlimlerine de yer verdiğini göstermektedir.

İmam Mâlik (r.a.) (öl. 795): Metinde İmam Mâlik, “bir mezhebin imamı” ve “Hicret Yurdu’nun (Medine’nin) imamı” gibi ünvanlarla anılmaktadır. Ziyaretçi, ona selam verirken dünya ve ahirette onun ilminin ve bereketlerinin kendisine de nasip olması için dua etmektedir. Bu ifadeler,

Ziyâretnâme'nin İmam Mâlik'in fıkıhtaki ve Medine'deki dinî otoritesini kabul ettiğini ve onun manevi bir rehber olarak görüldüğünü göstermektedir.

Akıl b. Ebî Tâlib (r.a.) (öl. 680): Hz. Ali'den yirmi yaş büyük kardeşidir (Önkal, 1989, s. 264). Metinde Akıl b. Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olarak anılmaktadır. Ona "efendimiz Akıl" ve "Ebû Tâlib'in oğlu" diye hitap edilmekte özellikle Hz. Peygamber ile olan ailevi bağı "Allah Resûlü'nün amcasının oğlu" ve "Mustafa'nın amcasının oğlu" ifadeleriyle vurgulanmaktadır. Ziyaretçi, ona selam vererek Allah'tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*'nin Hz. Peygamber'in yakın çevresine duyduğu saygıyı ve onlara atfedilen manevi değeri göstermektedir.

Hız. Abbas (r.a.) (öl. 653): Metinde Hz. Abbas, Hz. Peygamber'in amcası olarak anılmaktadır. Ona "temiz nefesli olan", "Abdülmuttalib'in oğlu" gibi lakaplarla hitap edilmektedir. Metin, onun "Mekke'de hacıları nimetlendiren ve Medine halkını sulayan" görevine vurgu yaparak onun manevi liderliğine ve toplum için üstlendiği önemli vazifelere dikkat çekmektedir. Ziyaretçi, ona selam vererek Allah'tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*'nin Hz. Peygamber'in ailesine ve yakın çevresine verdiği önemi ve onların toplumdaki manevi etkisini yansıtmaktadır.

Ehl-i Beyt: Metinde İmam Hasan, İmam Zeynelâbidîn, İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer es-Sâdık, toplu bir şekilde "nübüvvet evinin halkı ve risaletin madeni" olarak anılmaktadır. Verilen metin, onların bu manevi konumlarına vurgu yaparak kendilerine selam gönderilmesini ve haklarında Kur'an'dan bir ayet (Ahzab 33/33) zikredilmesini içermektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*'nin bu dört imama duyduğu derin saygıyı ve onları Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyti'nin önemli birer parçası olarak gördüğünü göstermektedir.

İmam Hasan (öl. 669): Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin büyük oğlu. İmam Zeynelâbidîn (öl. 712): Hz. Hüseyin'in (Hz. Peygamber'in torunu ve Kerbela şehidi) oğlu. İmam Muhammed Bâkır (öl. 733 [?]): Kerbela şehidi Hz. Hüseyin'in torunu, İmam Zeynelâbidîn'in oğlu. İmam Cafer es-Sâdık (öl. 765): İmam Muhammed Bâkır'ın oğlu, İmam Zeynelâbidîn'in torunu.

Cafer es-Sâdık'ın oğlu İsmail (öl. 755-56 [?]): Ca'fer es-Sâdık'ın büyük oğludur (Onat, 2001, s. 91). Metin, onun bu kimliğine vurgu yapmakta ve kendisine selam gönderilmesini içermektedir. Ziyaretçi, ona dua ederek Allah'tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir.

Hız. Hamza (r.a.) (öl. 625): Metinde Hz. Hamza, "emir Hamza" ve "Abdülmuttalib'in oğlu" gibi ünvanlarla anılmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber'in amcası olması "Allah Resûlü'nün amcası" ve "Mustafa'nın amcası" gibi ifadelerle vurgulanmaktadır. Metin, onun Uhud şehitlerinden biri olduğunu belirtmekte ve ona selam göndererek Allah'tan ondan razı olmasını ve onu cennetine kabul etmesini dilemektedir. Bu ifadeler, *Ziyâretnâme*'nin Hz. Hamza'ya duyduğu saygıyı ve onun İslam tarihindeki kahramanlık rolüne verdiği önemi yansıtmaktadır.

Abdullah bin Cahş (r.a.), Mus'ab bin Umeyr (r.a.) ve Şemmâs bin Osman (r.a.): Uhud Savaşı'nda şehit düşen sahabelerdir. Abdullah bin Cahş (öl. 625), Bedir ve Uhud savaşlarına katılmıştır. Uhud Savaşı'nda kahramanca çarpıştıktan sonra kırk yaşlarında iken şehid olmuştur. Düşman askerleri tarafından burnu ve kulakları kesilen naaşı, dayısı Hamza'nınkiyle birlikte aynı kabre defnedilmiştir (Çakan, 1988, ss. 89-90). Mus'ab bin Umeyr (öl. 625), Hz. Peygamber tarafından İslâm'ı tebliğ için Medine'ye gönderilen sahâbidir. Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in

yanından hiç ayrılmayıp sancaktarlık görevini yerine getiren Mus‘ab, her iki eli de kesilince sancağı kollarıyla göğsüne bastırarak dik tutmaya çalışırken bir mızrakla şehid düşmüştür (Algül, 2020, s. 226). Şemmâs bin Osman (öl. 625), Uhud’da Resûl-i Ekrem’in yanından hiç ayrılmadığı ve onu müşriklerin saldırılarına karşı vücudunu siper ederek koruduğu için Resûlullah, o gün ne yana baksa Şemmâs’ı gördüğünü ve onun kendisini kalkan gibi koruduğunu söylemiştir. Kabri, Uhud şehitliğindedir (Ertürk, 2010, s. 507).

Hz. Peygamberin **zevceleri**, **kızları** ve **halalarının** ziyareti ile ilgili başlık varsa da isimleri *Ziyâretnâme*’de belirtilmemiştir.

1.2.3.2.Ziyâretnâme’de Zikredilen Mekânlar

Erba‘a Mesâcid: Mescid-i Nebî, Mescid-i Ebu Bekr-i Sıddîk, Mescid-i Alî, Mescid-i Selmân-ı Fârisî.

Mescid-i Kubâ: Hz. Peygamber’in hicreti sırasında Medine’den önce son durağı olan Kubâ’da yapılan mescid. Mescid-i Kubâ, Müslümanların hür ve güvenli bir ortamda yaptıkları umuma açık ilk mescid olması bakımından büyük önem taşımaktadır (Algül, 2004, s. 279). Burada yapılacak duada geçen “takva üzere kurulan” ifadesi Tevbe suresi 108. ayete atıfta bulunmaktadır: *“İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”* (Tevbe 9/108).

1.2.3.3.Hz. Peygamber’in Su İçtiği Kuyular

Hz. Peygamber’in son hastalığı esnasında üzerine yedi ayrı kuyudan su dökülmesi talebinden dolayı meşhur olan bu kuyular, *Ziyâretnâme*’de yer alan beyitteki sırasıyla şöyledir:

Erîs: Bu isimde Yahudi bir çiftçiye ait olduğundan bu isimle meşhur olmuştur. Bu kuyuyu önemli kılan husus, Hz. Peygamber’in mühür olarak da kullandığı, ondan silsile hâlinde Hz. Osman’a kadar gelen gümüş hilafet yüzüğünün Hz. Osman tarafından hilafetin altıncı yılında (30/650) bu kuyuya düşürülmüş olmasıdır. Bu yüzden kuyu “Bî’rû’l-hâtem” şeklinde de anılmıştır. Tüm çabalara rağmen yüzük bulunamamıştır. Kuyu, Hz. Osman tarafından satın alınıp vakfedilmiştir (Kabakçı, 2025, s. 10). *Ziyâretnâme*’de Minyatür 16’da tasvir edilmiştir.

Gars: *Ziyâretnâme*’de Gırs olarak harekelenmiştir. Kaynakların hemen hepsinde Hz. Peygamber’in bu kuyudan çok defa su içtiğinden, abdest aldığından, bereketlenmesi için dua ettiğinden ve onu cennet kuyularından biri olarak tarif ettiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber vefatında cenazesinin bu kuyunun suyuyla yıkanmasını vasiyet etmiş, öyle de yapılmıştır (Kabakçı, 2025, s. 11).

Rûme: Hz. Peygamber dönemindeki Medine kuyuları içerisinde en meşhur olanıdır. Hicretten sonra Medine nüfusu çoğaldığı için suya olan ihtiyaç da artmıştı. Kuyunun sahibi Yahudi, bunu bir fırsata çevirerek suyun bir kırbasını Müslümanlara bir müd’e satmaya başlayınca Hz. Peygamber bu kuyuyu satın alıp vakfedene cennette bir benzerinin verileceğini ifade etmiş, bunun üzerine Hz. Osman önce kuyunun yarısını, sonra da tamamını satın alarak vakfetmiştir (Kabakçı, 2025, s. 12). Eserde yer alan Minyatür 14’te Mescid-i Kibleteyn’in hemen yanında “Câh-ı Cennet” (Cennet Kuyusu) ibaresiyle tasvir edilen kuyunun, bu hadis-i şerife ve müjdeye atıfla Rûme Kuyusu olduğu düşünülmektedir.

Budâ‘a: Sehl b. Sa’d kendi elleriyle Resulullah’a Budâ‘a kuyusundan su ikram ettiğini belirtmiş, Hz. Peygamber defalarca suyunu içtiği bu kuyuya bereketlenmesi için dua etmiştir. Hz. Peygamber biri

hastalandığında onun Budâ'a kuyusunun suyu ile yıkanmasını tavsiye edermiş. Suyu yıkanan hasta tamamen iyileşip ayağa kalkarmış (Kabakçı, 2025, s. 8).

Bussa: *Ziyâretnâme*'de Bussa olarak harekelenen, halk arasında da böyle anılan bu kuyu, Kuba yolunda bir hurma bahçesinin içerisinde yer almaktayken günümüzde Evkâfu'l-Harem idaresinin kontrolündedir ve Mescid'in kible tarafındaki Kurban semtindeki Avâli Caddesi üzerinde yer almaktadır. Resulullah, bir Cuma günü babası Uhud şehidi olan Ebu Saîd el-Hudrî'nin yanına giderek ondan başını yıkamak için sidre otu istemiş ve beraber Bussa Kuyusuna giderek orada başını yıkamıştır (Kabakçı, 2025, s. 9).

Hâ [Beyruha]: Bu kuyu Hz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebevî'nin karşısında yer almaktadır. Resulullah yakınlığından dolayı bu kuyuya sık sık gitmiş ve suyundan içmiştir. Bu sebeple Ebu Talha, burayı diğer tüm mülkünden daha çok severdi. "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz" (Âl-i İmrân 3/92) mealindeki ayet nazil olunca Ebu Talha, bahçeyi yakın akrabalarına bağışladı (Kabakçı, 2025, s. 11).

İhn: *Ziyâretnâme*'de İhin olarak harekelenmiştir. Hz. Peygamber hastalığında üzerine suyundan döküldüğü yedi kuyu içerisinde kaynaklarda hakkında net bilgilerin vermediği tek kuyudur (Kabakçı, 2025, s. 9).

1.2.4.Minyatürler²

Metnin en önemli unsurlarından biri, içine yerleştirilmiş olan 18 adet minyatürdür. Bu minyatürler, metinde bahsi geçen kabir, mescit ve diğer kutsal mekânların tasvirlerini sunar. Minyatürler, sanatsal bir derinlik veya perspektif kaygısından ziyade okuyucuya mekânı tanıtmayı amaçlayan didaktik bir üslupla hazırlanmıştır. Bu görseller, fiziksel olarak bu mekânları ziyaret edemeyen okuyucunun manevi yolculuğunu gözünde canlandırmasına yardımcı olur. Yapılar genellikle kuş bakışı bir plan şeklinde, iki boyutlu olarak resmedilmiştir. Türbeler, kubbeler ve revaklar, belirli kalıplar ve renkler kullanılarak simgeleştirilmiş; böylece mekân, okuyucunun zihninde canlandırılmak istenmiştir.

Ziyâretnâme'deki Minyatürler

- **Minyatür 1:** Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in kabirleri ile Mescid-i Nebevî'nin o dönemdeki kapılarını (Cibril, Kadınlar, Rahmet ve Selam Kapıları) tasvir eder.
- **Minyatür 2:** Minyatür 1'in simetrik bir yansımasıdır.
- **Minyatür 3:** Minyatür 1 ile aynı kompozisyona sahiptir ama alt kısımda "Hz. Peygamber'in yüzünün bulunduğu taraftaki parmaklıklar" ifadesi yer alır.
- **Minyatür 4:** Minyatür 3'ün simetrik bir yansımasıdır.
- **Minyatür 5:** Hz. Osman'ın türbesini tasvir eder.
- **Minyatür 6:** Hz. Ali'nin annesi Fâtıma binti Esed ve Hz. Peygamber'in sütannesi

² Türkiye Yazma Eserler Kurumu'nun "Yol ve Yâd" Hac Yolculuğunun Yazılı Hafızası Sergisi Kataloğu'nda yer alan ve Muhyî-yi Lâri'ye ait *Fütûhu'l-Haremeyn* adlı esere ait olan bazı tasvirlerin (sayfa numaraları: 42b, 57a, 62b) *Ziyâretnâme*'ye aitmiş gibi sunulduğu tespit edilmiştir (Karagöz, 2025, ss. 70-73).

Halime'nin türbelerini tasvir eder.

- **Minyatür 7:** Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim ve Medine'nin ünlü kıraat imamlarından İmam Nâfi'in türbelerini tasvir eder.
- **Minyatür 8:** İmam Mâlik ve Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Akîl'in türbelerini tasvir eder. Bu minyatür, eserin kronolojik olarak Hasan-ı Basrî'den sonra yazıldığını kanıtlar.
- **Minyatür 9:** Hz. Peygamber'in eşleri ve kızlarının türbelerini tasvir eder.
- **Minyatür 10:** Hz. Peygamber'in amcası Abbas ve dört Ehl-i Beyt imamının türbelerini tasvir eder.
- **Minyatür 11:** Hz. Peygamber'in halaları ve İmam Cafer es-Sâdık'ın oğlu İsmail'in türbelerini tasvir eder.
- **Minyatür 12:** Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın türbesi ve bir su sebili/çeşmesini tasvir eder.
- **Minyatür 13:** Uhud meydanını, şehitlerin kabirlerini ve Uhud Dağı'nı tasvir eder.
- **Minyatür 14:** İki Kibleli Mescit ve Dört Mescit'i tasvir eder.
- **Minyatür 15:** İslam'ın ilk mescidi olan Mescid-i Kubâ'yı tasvir eder.
- **Minyatür 16:** Câh-ı Hâtem (Yüzük Kuyusu), İki Konuşan Hurma Ağacı ve Mihrab'ı tasvir eder.
- **Minyatür 17:** Mescid-i Binti Neccâr, şifalı toprak ve Mescid-i Şems'i tasvir eder.
- **Minyatür 18:** Hz. Peygamber'in sofrasının kurulduğu yeri, devesinin durduğu yeri ve Mescidü Gaslihi'yi tasvir eder.

1.2.5. Beyitler

Metin, nesir ve duaların yanı sıra okuyucunun duygusal bağını güçlendirmek amacıyla yerleştirilmiş manzum parçalar da içerir. Beyitler, özellikle Hz. Peygamber'e duyulan derin aşk ve özlemi dile getiren na't ve methiye geleneğinin bir parçasıdır. Örneğin, "Ey kemikleri toprağa gömülenlerin en hayırlısı! Senin güzel kokunla ova ve tepeler güzelleşti" ve "Canım, içinde oturduğün kabre feda olsun! Orada iffet, cömertlik ve kerem vardır" anlamındaki beyitleri, metnin lirik ve duygusal boyutunu öne çıkarır. Metnin didaktik yönü ise Medine'deki meşhur yedi kuyunun isimlerinin manzum olarak aktarılmasıyla öne çıkar. Bu beyitler, kuyuların isimlerini (Eris, Gars, Rûme, Budâ'a, Bussa, Hâ, İhn) bir araya getirerek okuyucunun bu bilgileri kolayca hafızasında tutmasına yardımcı olur.

1.3. Giriş Kısımının Dil İçi Çevirisi

Bu eser, Şeyh Hasan-ı Basrî'nin son ziyaretlerinde veda ettiği sırada yazdığı *Resul-i Ekrem Ziyâretnâmesi*'dir. O, Hz. Peygamber'den mübarek hücrenin ve Bakî' ehlinin kabirlerinin tasvirini yapma ve suretlerini alma iznini rüyasında almıştır. İşte o (*Ziyâretnâme* ve hikâyesi) şöyledir:

Şeyh Hasan buyurur ki: Veda ziyaretinden sonra hatırıma geldi ki Basra şehrindeki biraderim yaşlı, zayıf, güçsüz, azıksız ve bineksiz olduğundan hatırında daima kainatın efendisini ve varlıkların özünü ziyaret etme arzusu vardır. Ne olurdu o da yüzünü bu dergâha sürüp en son arzusuna

kavuşsaydı, dedim.

İş bu ya, o gece rüyamda gördüm ki biraderimle bir yerde oturmuşum, ona haccın rükünlerini, Resul-i Ekrem ile Bakî‘ ehlinin ziyaret tertibini öğretiyormuşum, aniden uyandım. O gün bu fikir ve endişe ile mecnun ve divaneler gibi gezip akşam namazından sonra Hz. Peygamber’in huzuruna varıp ağlayıp yalvararak dedim: “Ey Resulallah, doğudaki, batıdaki ve bütün ümmetin hâlleri size malum ve açıktır. Özellikle bu yüce dergâhınızdan uzak düşmüş, mahrum kalmış; fakir, yaşlı, zayıf, güçsüz ve her yönden aciz biraderimin durumu da size malumdur.”

Böyle deyip döndüm. O gece pazartesi gecesiydi, Harem-i Şerif’te durmak (kalmak) için izin alıp kaldım. O mübarek gecede rüyamda görüyorum ki Hz. Resul-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Bakî‘-i Şerif’in ortasında büyük sahabeler ile duruyorlar ve ben de el kavuşturup önlerinde durmuşum. Hz. Resul-i Ekrem’i gördüm, Sıddık-ı Ekber (Hz. Ebubekir) ile benden ötürü konuşuyorlar: “Hasan-ı Basrî, hücremizin suretini ve Bakî‘ ehlinin kabirlerinin tasvirini yapmak için izin istiyor, ne dersiniz?”

Hz. Ömer’i -Allah ondan razı olsun- gördüm ve işittim, dedi ki: “Ey Resulallah, sizin için doğu ve batı (her şey) malumdur. Hasan-ı Basrî’nin istediği mübarek hücrenin sureti ve Bakî‘ ehlinin kabirlerinin tasviri, doğruluktan boş değildir (isabetlidir). Evvela kardeşi en son muradına ve arzusuna kavuşur. Ondandır da her şehirde ve her diyarda yol azığı ve bineği olmayan fakir ve zayıflar yahut aile sahibi olanlar veya dünya işlerine karışıp bir topluluğun büyüğü olup gelmesi zor olanlar... İşte bu tür kimselerin hâlleri zatınıza malumdur” deyip sustu.

Daha sonra Hz. Resul-i Ekrem buyurdular: “Ey Hasan, hücremizin suretine ve Bakî‘ kabirlerinin tasvirine izin verdik. Ancak ehil olmayana vermeyesin ve göstermeyesin. Hak Sübhânehû ve Teâlâ’nın kulları içinde şeytanın azdırdığı öyleleri vardır ki, hücremin suretini görünce kinleri ve şiddetleri artıp ashabıma dil uzatarak günaha girerler. O tür kimselerden (bunu) sakla” diye buyurduklarında uyandım, gün doğdu.

Mübarek hücrenin tasvirini, Bakî‘ ehlinin kabirlerinin suretini ve ziyaret tertibini birkaç yaprağa yazıp biraderime armağan olsun diye sakladım. O gün ki kafilemizin Basra’ya varmasına iki günlük yol kalmıştı, biraderim o menzilde bizi karşılayıp selam ve tokalaşmadan sonra dedi ki: “O *Ziyâretnâme*’yi, mübarek hücrenin tasvirini ve Bakî‘ ehlinin kabirlerinin suretini bana ver ki katı bir şekilde (onlara) müştak ve arzulu olmuşum. Hatta ziyaret edip hatırım toparlandıktan sonra gördüğüm rüyayı söyleyeyim.”

Ziyâretnâme’yi gördükten, okuduktan ve iki rekat şükür namazı eda ettikten sonra buyurdu ki: “Muharrem ayının on ikinci gecesiydi, seni rüyamda gördüm ve dedim ki: ‘Son haccın ve dergâhta kabul olmuş kainatın efendisi ve varlıkların özünü ziyaretin (hürmetine), bizim için bereket olarak armağan ettiğin mübarek hücrenin tasvirini ve Bakî‘ ehlinin kabirlerinin suretini getiresin” dedik. Sen de ‘İnşallah getireyim’ dedin. Bugün bir hafta oluyor ki bu fakir, kafile ne zaman bu menzile yetişecek diye burada bekliyorum. Elhamdülillah ki selamete yetiştiniz. (Bunları görerek) görmeyen gözümü pürnür ve münevver eyledim ve en son muradıma ulaştım.”

Bizden sonra müminler ve biraderler her şehirde ve her diyarda bu *Ziyâretnâme*’yi huşu, alçakgönüllülük ve kalp huzuruyla okuyup mübarek hücrenin tasvirini ve Bakî‘ ehlinin kabirlerinin suretini tertip ile gözden geçirip sanki (bizzat) mübarek huzurlarını ziyaret etmiş gibi olurlar. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

1.4. Dil ve Anlatım Özellikleri

Metin, Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesinin iç içe geçtiği bir dil yapısına sahiptir. Özellikle dinî terimler ve ünvanlar Arapça kelime ve kalıplarla ifade edilmiştir. “Cānib-i muvācehe-i Resūl-i Ekrem”, “taşvīr-i şūret-i ḳubūr-ı ehl-i Bakī”, “ziyāret-i server-i kāyināt”, “tertīb-i ziyāret-i Ḥāzret-i Resūl-i Ekrem” gibi Farsça tamlamalar ve “bi-raḥmetike yā erḥame’r-rāḥimīn”, “ve erḏāke ve ce’ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vāke, es-selāmu ‘aleyke ve raḥmetullāhi ve berakātuhū” gibi kalıplaşmış dualar, Farsça ve Arapçanın metindeki etkisini açıkça göstermektedir. Ziyaret edilenlerin selamlanması ve orada yapılan dualar tamamen Arapçadır.

Eserin giriş kısmı, Hasan-ı Basrî’nin rüya anlatısı ve hatırasını aktarmasıyla daha çok bir hikâye anlatımı (nesir) biçimindedir. Bu kısımda “Şeyh Hasan buyurur ki...” gibi ifadelerle bir nakil dili kullanılır. Ana bölüme geçildiğinde ise “es-selāmu ‘aleyke yâ...” kalıbıyla başlayan selamlamalar ve dualar, didaktik bir üsluba bürünür.

Metindeki cümleler günümüz Türkçesine göre daha uzun ve iç içedir. Fiiller genellikle geçmiş zaman ekleri veya geniş zaman ekleriyle çekimlenmiştir. Anlatımda secili cümleler dikkat çeker, bu durum metne akıcılık ve ritim kazandırır.

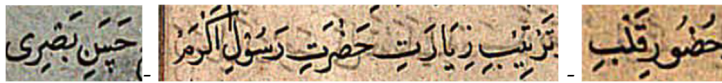
Metin, nesir bölümlerinin yanı sıra manzum parçalar da içerir. Hz. Peygamber’i öven şiirler metnin duygusal yönünü, su kuyularının isimlerini içeren manzum parçalar ise metnin didaktik yönünü göstermektedir.

Metnin dili, dönemin dinî-edebî geleneğinin bir yansımasıdır. Osmanlı Türkçesinin söz varlığı, Arapça gramer kuralları ve Farsça tamlamaların sıkça kullanıldığı karma bir yapıya sahiptir. Bu dil, özellikle kutsal mekân ve şahsiyetlere duyulan manevi coşkuyu aktarmak için seçilmiş, ritmik ve duygusal bir üsluba sahiptir.

1.5. İmla/İstinsah Özellikleri

- Metin harekeli olduğu için Farsça tamlamalarda izafet kesresinin hareke ile gösterilmesi yaygındır.

(Ḥasan-ı Basrî, tertīb-i ziyāret-i Ḥāzret-i Resūl-i Ekrem, ḥuzūr-ı ḳalb)

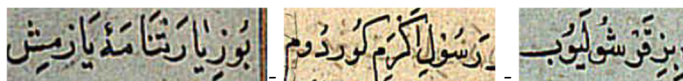
- Bazen hâl eklerinin, zaman eklerinin veya kelime kökündeki ünlülerin harekelerle karşılandığı görülmektedir.

(ḥāṭırıma, Başra’da, dergāha, dīvāneler, iki günlük, didi ki)

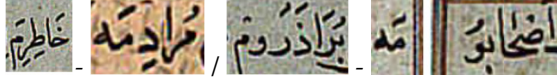
- Belirtme hâli ekleri hareke ile veya hemze ile de karşılanmıştır.

bu Ziyāret-nāme’i yazmış, Resūl-i Ekremi gördüm, bizi karşılayup

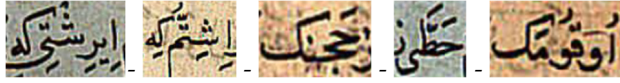
- Birinci tekil şahıs iyelik eklerinin hem dar hem de yuvarlak istinsah edildiği tespit edilmiştir. Dar ünlülü örneklerin hareke ile, yuvarlak ünlülü örneklerin harf ile yazıldığı vakidir. Bunun tersi de mümkündür. Bu konuda tutarsızlık bulunmaktadır.

(hâtırıma, murādıma / bürāzerüm, aşhābuma

- Bazı kelimelerin yazımında alışılmışın ve genel imlanın dışına çıkıldığı olmuştur. İrişti örneğinde görülen geçmiş zaman eki için genel kullanımın aksine sert ünsüz kullanılması, işittüm örneğinde ت harfinin şeddenmesi, haccung kelimesinde kef ten önce nûn kullanılması, haṭṭā kelimesinde ط, oḡumak kelimesinde ك kullanılması gibi.

(irişti ki, işittüm ki, haccung, haṭṭā, oḡumak)

- Bazı kelimelerin harekelenmesinde hata da tespit edilmiştir. Arapça kısımlardaki hareke hataları metin üzerinde koyu olarak belirtilmiştir.

(muvācehe)

- Ziyâretnâme’de bir yerde ikinci tekil şahıs emir eki, bir yerde de men (ben) zamiri kullanılmıştır.

(baña virgil ki, men dahı)

Sonuç

Bu çalışma, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu’ndaki bir mecmuanın ilk risalesi olan *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem* adlı eserin, hem bir dinî rehber hem de çok katmanlı bir kültürel miras olduğunu ortaya koymaktadır. Mecmuanın aynı zamanda *Menzilnâme* ve *Fütûhu’l-Harameyn* gibi farklı risaleleri de içermesi, bu eserin genel bir hac ve ziyaret geleneği koleksiyonu içinde yer aldığını göstermektedir. Makalede ortaya konan bilgiler, eserin dinî rehberlik işlevinin ötesinde manevi bir arayışın, edebî bir geleneğin ve görsel bir anlatımın iç içe geçtiği çok yönlü bir eser olduğunu kanıtlamaktadır.

Eserin en çarpıcı yönü, giriş kısmındaki kişisel rüya anlatısıdır. Bu haturat, sadece bir ön söz olmanın ötesinde metne manevi bir meşruiyet ve kişisel bir samimiyet katmaktadır. Ziyaretin bizzat Hz. Peygamber tarafından onaylandığının belirtilmesi, eserin okuyucu nezdindeki otoritesini artırmayı amaçlayan bilinçli bir edebî stratejidir. Ancak bu yaklaşım, metnin aidiyet sorununu da beraberinde getirmektedir. Zira Hasan-ı Basrî’nin vefatından sonra yaşamış olan İmam Mâlik’in türbesinin minyatürünün eserde yer alması, *Ziyâretnâme*’nin sonraki bir tarihte muhtemelen adı gizli kalmış bir müellif tarafından kaleme alındığına göstermektedir. Özellikle

Mescid-i Nebevî'de Bakî Kapısı'nın yer almaması gibi tarihî detaylar, eserin çizildiği dönemin tarihsel seyrini yansıtmaktadır.

Ayrıca minyatürler sadece metnin görsel destekleri değil, aynı zamanda kendi başlarına tarihî ve sanatsal değere sahip belgelerdir. Fiziksel olarak hac veya umre seyahatine çıkamayanlar için birer vekil görevi gören bu tasvirler, Mescid-i Nebevî'nin kapıları, iki mihraplı Mescid-i Kibleteyn, Uhud şehitlerinin kabirleri ve Hz. Peygamber'in su içtiği yedi kuyu gibi kutsal mekânlar hakkında bilgiler sunmaktadır.

Eserin tarihlendirilmesi ve aidiyeti hususunda metin ve minyatürlerdeki iç deliller belirleyici olmuştur. Özellikle eserin 8. minyatüründe, Mâlikî mezhebinin kurucusu İmam Mâlik'in (öl. 795) türbesinin tasvir edilmesi, kronolojik bir çelişkiyi açığa çıkarmaktadır. Hasan-ı Basrî'nin (öl. 728) vefatından sonra dünyaya gelen veya vefat eden şahsiyetin türbesini tasvir etmesi imkânsız olduğundan bu durum eserin Hasan-ı Basrî'ye aidiyetini tarihsel olarak çürütmektedir. Görsel veriler incelendiğinde ise tarihî kaynaklarda ilk inşası 9. yüzyıla kadar uzanan Mescid-i Nebevî'nin doğu duvarındaki Bakî Kapısı'nın (Bâbü'l-Bakî) minyatürlerde yer almadığı görülmektedir. Bu durum, minyatürlerin mimari gerçekliği birebir yansıtan birer belge olmaktan ziyade, kutsal mekânları okuyucunun zihninde canlandırmayı amaçlayan didaktik çizimler olduğunu gösterebilir. Mevcut veriler ışığında eser, Hasan-ı Basrî'nin manevi otoritesinden istifade etmek amacıyla muhtemelen Osmanlı döneminde yaşamış anonim bir müellif tarafından kaleme alınmış geç dönem bir ziyaret rehberi niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak *Ziyâretnâme-i Resûl-i Ekrem* adlı bu eser, İslam'ın kutsal topraklara duyulan sevgi ve özlemin nasıl sanatsal ve edebî formlara dönüştüğünün somut bir örneğidir. Metinsel, dil bilimsel ve görsel unsurların bir arada incelendiği bu çalışma, hac ve ziyaret edebiyatı geleneğini, yazma eserler bilimini ve sanat tarihini birleştiren disiplinlerarası bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Eser, bir inancın, bir coğrafyanın ve bir sanatın birleşimi olarak ait olduğu dönemin manevi ve kültürel dünyasına ışık tutan zengin ve çok katmanlı bir belge olarak tarihe geçmiştir.

Metin³

[1b] Bî'smillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Hâzâ Ziyâret-nâme-i Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve âlihî ve sellem ki Şeyh Hasan-ı Başrî kıddese sirrahu'l-'azîz ahîr ziyâretlerinde ki vidâ' itmiş, bu Ziyâret-nâme'i yazmış ve icâzet-i taşvîr-i hücre-i şerîf ve şüret-i kubûr-ı ehl-i Bakî'i Hâzret-i Resûlullâhi şallallâhu 'aleyhi ve sellemden vâkı'ada almışlar, budur: Şeyh Hasan buyurur ki vidâ'dan sonra hâtırına irişti ki bürâzerüm şehri-i Başra'da pîr ve za'îf ve nâ-tüvân bî-zâd u râhile olmağ ile hemîşe ârzü-yı ziyâret-i server-i kâyinât ve hülâşa-i mevcûdât hâtırına vardur ne ola idi ki ol [2a] dağı yüzünü bu dergâha sürüp ve aqşâ-yı murâdına vâsıl ola idi diyü el-każâ ol gice vâkı'ada gördüm ki bürâzer ile bir yirde oturmuşam ve erkân-ı hac ve tertîb-i ziyâret-i Hâzret-i Resûl-i Ekrem ve ehl-i Bakî'i ta'lim iderem ki nâgâh uyandım, ol gün bu fikr ve endîşe ile mecnûn ve divâneler gibi gizüp mağrib namâzından sonra muvâcehe-i şerîfe varup ağlayup ve yalvarup didüm: Yâ Resûlallâh hâzretüñüze şarkdan ve ğarbdan ve cemî' ümmetüñ ahvâli size ma'lûm ve mekşüfdur ve huşûşan ahvâl-i bürâzer-i fakîr-i pîr ve za'îf ve nâ-tüvân ve cemî' cehtden 'âciz kalmâğ ile mahrûm bu dergâh-ı 'âlî-cenâbuñuzdan ırak [2b] kalmış diyü döndüm ve ol gice düşenbih gicesi idi harem-i şerîfe durmağına icâzet alup kaldım. Ol mübârek gicesinde vâkı'ada görürem ki Hâzret-i Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Bakî'-i şerîfüñ ortasında aşhâb-ı kibâr ile duruyorlar ve men dağı il kayışturup önünlerine durmuşam. Hâzret-i Resûl-i Ekremi gördüm, Şiddîk-i Ekber ile benden ötüri söyleyorlar ki Hasan-ı Başrî şüret-i hücremüzi ve taşvîr-i kubûr-ı ehl-i Bakî'i ide icâzet isteyor, ni dirsiz? Hâzret-i 'Ömer radıyallâhu 'anhu gördüm ve işittüm ki didi: Yâ Resûlallâh, hâzretüñüze şarkdan ve ğarbdan ma'lûmdur ve Hasan-ı Başrî istediği şüret-i hücre-i şerîf ve [3a] taşvîr-i şüret-i kubûr-ı ehl-i Bakî'i şavâbdan hâlî digil. Evvel kardaşı aqşâ-yı murâdına ve ârzüsüne vâsıl olur ve ba'dehü her şehride ve her diyârda fakîrlere ve za'îfler ki zâd ve râhileleri yoğiken veyâhud 'ayâl-mend ola veyâ bir kimesne ki umûr-ı dünyâya karışup ve bir cemâ'atun büyüğü olup gilmesi müşkil ola. Bu mağûle kimesnelereñ ahvâli hâzretüñüze ma'lûmdur diyü sükût eyledi. Ba'dehü Hâzret-i Resûl-i Ekrem buyurdılar: Yâ Hasan, şüret-i hücremüzi ve şüret-i kubûr-ı Bakî' icâzet virdük ammâ gerek nâ-ehle virmeyesen ve göstermeyesen, bendeler var Hâk sübhânehü ve te'âlânuñ ki şeytân azdurmuş, şüret-i hücremi görünce [3b] buğzları ve şiddetleri ziyâde olup aşhâbuma dil uzadup günâha gireler, o mağûle kimesnelereñ şaklayup diyü uyandım nice ki gün doğdı. Taşvîr-i hücre-i şerîf ve şüret-i kubûr-ı ehl-i Bakî'i ve tertîb-i ziyâreti birkaç varağ içinde yazup bürâzere armağan ola diyü şakladım, ol gün ki kâfilemüz Başra'ya yakın iki günlük yol kalmış iken bürâzer ol menzilde bizi karşılayup selâm ve muşâfağa itmekden sonra didi ki ol Ziyâret-nâme ve taşvîr-i hücre-i şerîf ve şüret-i kubûr-ı ehl-i Bakî'i baña virgil ki katı müştâk ve ârzü-mend olmuşam hattâ ziyâret idüp ve hâtırım cem' olup sonra gördüğüm vâkı'ayı söyleyeyim çün ba'de ez-ferâğ Ziyâret-nâme görmek ve [4a] okumak ve iki rek'at namâz-ı şükrâne edâ itmekden sonra buyurdın şehri-i Muħarremü'l-harâmuñ ayında on ikinci gice ki düşenbih gicesi idi seni vâkı'ada gördüm ve söyledüm ki ahîr haccung ve ziyâret-i server-i kâyinât ve hülâşa-i mevcûdatı ki kabûl-i dergâh olmuş ve bizüm için teberrûken armağan itmişin taşvîr-i hücre-i şerîf ve şüret-i kubûr-ı ehl-i Bakî' gitüresen didük inşaallâh gitüreyim, bugün bir هفته oluyor ki fakîr bu menzilde intizâr çekerem ki kaçan kâfile bu menzile yitişe, elhâmdülillâh ki selâmet yitiştüñüz. Başar-ı bî-başiretümü pür-nür ve münevver eyledüm ve aqşâ-yı murâdına vâsıl oldum. Bizden sonra mü'minler ve bürâzerler her şehride ve her diyârda [4b] bu Ziyâret-nâme'i huşû' ve hużû' ve hużûr-ı kalb ile okuyup ve taşvîr-

³ Ziyâretnâme'de yer alan Arapça metinler Doç. Dr. Hasan Uçar tarafından kontrol edilmiş ve gramere uygun olmayan hareketler doğrularıyla değiştirilmiş, yapılan harf değişikliklikleri kalın olarak belirtilmiştir.

i hücre-i şerif ve şüret-i kubür-ı ehl-i Bakî‘ tertib ile nazardan giçürüp keennehü ki huzûr-ı şeriflerine ziyâret itmiş gibidür vallâhu a‘lem bi’ş-şavâb.

Hâzâ Ziyâret-nâme-i hayru’l-enâm ve mişbâhu’z-zalâm ‘aleyhi efdalü’ş-şalâti ve ezke’s-selâm ve ehl-i beytihi’l-‘izâm ve aşhâbihi’l-kirâm⁴

Bi’smillâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm.

Elḥamdülillâhi’llezî es‘adenâ bi-şefâ‘ati nebiyyihî Muḥammedin şalla’llâhu ‘aleyhi ve âlihî ve şahbihî ve sellem. Evvelü mâ yedḥulu min bâbi’s-selâmi yuḫaddimu riclehu’ [5a] l-yümnâ ve yeḳülû Allâhümmeḡfirli zünübî ve’ftaḥli ebvâbe raḥmetike bi-raḥmetike yâ erḥâme’r-râḥimîn. Bi’smillâhi ve bi’llâhi ve ‘alâ milleti seyyidinâ Resûlillâhi şalla’llâhu ‘aleyhi ve âlihî ve sellem.⁵

Rabbi edḥilnî müdḥale şıdḳin ve eḥricnî muḥrace şıdḳin vec‘al lî min ledunke sulṫânen naşîrâ. Ve ḳul câ elḥaḳḳu vezeheḳa’l-bâṫıl inne’l-bâṫıle kâne zehûkâ.⁶

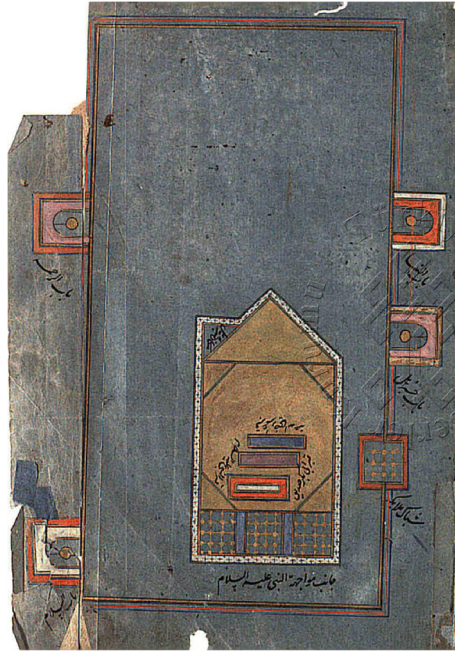
Feizâ vukîfû ḳubâleti vecheti’ş-şerîf felyeḳülû: Es-selâmü ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ Resûlallâh, es-selâmü ‘aleyke yâ Ḥabîballâh, es-selâmü ‘aleyke yâ Nebiyyallâh, es-selâmü ‘aleyke yâ şafıyyallâh, es-selâmü ‘aleyke yâ şafvetallâh, es-selâmü ‘aleyke yâ ḥayretallâh [5b] es-selâmü ‘aleyke yâ ḥayra ḥalkıllâh, es-selâmü ‘aleyke yâ cemâle mülkillâh, es-selâmü ‘aleyke yâ nûra ‘arşillâh, es-selâmü ‘aleyke yâ men erselekallâhu raḥmeten li’l-‘âlemîn yâ seyyidinâ yâ Resûlallâhi eteynâke zâyırîn, ve ḳaşadnâke râḡbîn, lâ teruddenâ ḥâ’ibîn, ve lâ ‘an bâbıke maṫrûdîn, eşhedü enneke ḳad bellaḡte’r-risâlete ve eddeyte’l-emânete, ve neşaḥte’l-ümmete, ve keşepte’l-gummete ve câhedte fi sebîlillâhi ḥaḳḳa cihâdihî, ve ‘abedte Rabbeke ḥattâ etâke’l-yaḳîn, cezâka’llâhu ‘annâ efdale mâ cezâ nebiyyen ‘an ümmetihi, ve Resûlen ‘an ḳavmihî, Allâhumme inneke ḳulte ve ḳavlûke’l-ḥaḳḳu ve va’düke’l-ḥaḳḳu.⁷ [6a]

⁴ Bu, yaratılmışların en hayırlısı ve karanlıkların kandili olan, üzerine salât ve selâmın en faziletlisi ve en temiz olan (Hz. Muhammed’in), onun yüce Ehl-i Beyt’inin ve kerim ashabının Ziyâretnâme’sidir.

⁵ Nebisi Muhammed’in şefaatiyle bizi mutlu eden Allah’a hamdolsun. Selam kapısından ilk girdiği zaman sağ ayağını öne atar ve ‘Allah’ım, günahlarımı başıyla ve bana rahmetinin kapılarını aç, ey merhametlilerin en merhametlisi, rahmetinle (bunu bana nasip eyle)’ der. Allah’ın adıyla, Allah’a güvenerek ve efendimiz Resulullah’ın dini üzere.

⁶ [De ki:] “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver. De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur.” (İsra 17/80-81).

⁷ Onun mübarek huzurunda durulduğunda şöyle desinler: Selam sana ey Efendimiz, ey Allah’ın Resûlü. Selam sana ey Allah’ın sevgilisi. Selam sana ey Allah’ın Nebisi. Selam sana ey Allah’ın seçilmiş kulu. Selam sana ey Allah’ın en güzeli. Selam sana ey Allah’ın yarattıklarının en hayırlısı. Selam sana ey kainatın en güzeli. Selam sana ey Allah’ın arşının nuru. Selam sana ey Allah’ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği. Ey Efendimiz, ey Allah’ın Resûlü, sana ziyaretçi olarak geldik, arzulararak sana yöneldik. Bizi eli boş geri çevirme ve kapından kovma. Şahitlik ederim ki sen risaleti tebliğ ettin, emaneti yerine getirdin, ümmete nasihat ettin, gamı giderdin, Allah yolunda hakkıyla cihad ettin ve ölüm sana gelene kadar Rabbine ibadet ettin. Allah, bizden dolayı sana bir nebiye ümmetinden, bir resûle kavminden verdiği en hayırlı mükâfatu versin. Allah’ım, sen dedin ve senin dediğin hak, vaadin de hak.

[Minyatür 1:] Cänibu muvâceheti'n-Nebî 'aleyhi's-selâm⁸

[6b] [Minyatür 2'nin üst kısmında yer alan metin:] Eger 'aşık iseñ sen dañı ey mü'min qarındaş ol Resûl-i fañr-i 'âlem-i enbiyâya nazâr it gâhice, ol *Ziyâret-nâmede* taşvîr-i qabr-i Resûl-i qubbe-i ezvâc hem âl-i aşhâb-ı ħabîb-i ilâha, ger şefâ'at ister-iseñ rûz-ı mañşerde ol Resûl-i fañr-i 'âlem-i kâ'inâtdan nazâr it gâhice, ol *Ziyâret-nâmede* taşvîr-i qabr-i Resûl-i qubbe-i ezvâc hem âl-i aşhâb-ı ħabîb-i ilâha, ol Resûlûñ ümmetisiñ sen dañı it bükâ'i ol Resûl-i fañr-i 'âlem ħabîbullâh için, her nazâr itdükçe ol *Ziyâret-nâmede* taşvîr-i qabr-i Resûl-i qubbe-i ezvâc hem âl-i aşhâb-ı Resûlullâh için.

⁸ Bu minyatürün alt kısmında yer alan 'Cänibu muvâceheti'n-Nebî' (Hz. Peygamber'in yüzünün bulunduğu taraf) ifadesi, ziyaretçinin Hz. Peygamber'in kabrine yönelerek selam verdiği yönü belirtmektedir. Minyatürün merkezinde dikdörtgen bir yapının içinde Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in kabirleri ile Cibril'in mekânı tasvir edilmiştir. Bu minyatürde kabirler net bir şekilde üst üste duran dikdörtgenler şeklinde sembolize edilmiştir. Minyatürün sağ (doğu) tarafında Mescid-i Nebevî'nin o dönemdeki önemli kapıları olan Cibril Kapısı ve Kadınlar Kapısı gösterilmiştir. Sol (batı) tarafında ise Rahmet Kapısı ve Selam Kapısı yer almaktadır. Minyatürde Bakî Kapısı'nın yer almaması tarihsel bir gerçekliğe dayanmaktadır. Eserin atfedildiği Hasan-ı Basrî'nin 728'de vefat etmesi (Uludağ, 1997, s. 291), Bakî Kapısı'nın ise 873 yılında inşa edilmesi (Madain Project) bu durumu doğrulamaktadır. Bu detay, eserin çizildiği dönemin tarihsel seyrini yansıtır. Günümüzde ise ziyaretçiler, Hz. Peygamber'i selamlamak için batıdaki Selam Kapısı'ndan (1) girip, Mescid-i Nebevî'nin doğusundaki Bakî Kapısı'ndan (41) çıkmaktadırlar. Bu minyatür, Mescid-i Nebevî'nin eski yapısını göstermesi açısından önemli bir belgedir.

[Minyatür 2:] Cānib-i muvācehe-i Resūl-i Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem⁹

[7a]

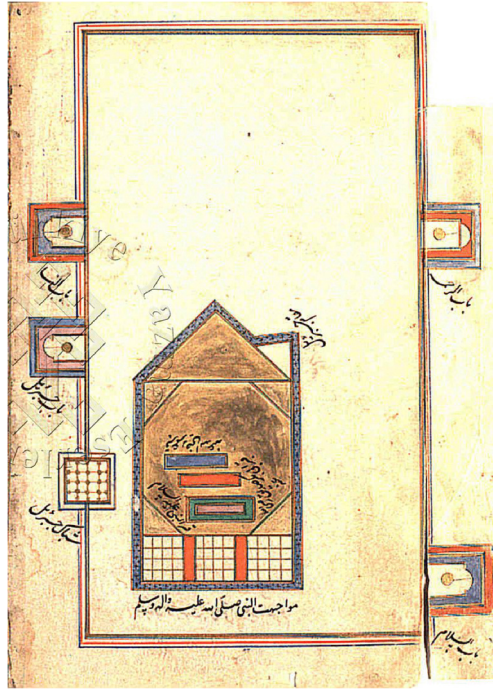

[Minyatür 3:] Şibāku muvāceheti'n-Nebī şallallāhu ‘aleyhi ve sellem¹⁰

⁹ Bu minyatürün alt kısmında da “Hz. Peygamber’in yüzünün bulunduğu taraf” ifadesi yer almaktadır. Minyatür 2, kompozisyon olarak Minyatür 1’in simetrik yansıması şeklinde tasarlanmıştır.

¹⁰ İlk iki minyatürden farklı olarak bu tasvirin altında “Hz. Peygamber’in yüzünün bulunduğu taraftaki parmaklıklar” anlamına gelen “Şibāk-i muvāceheti'n-Nebī” ibaresi yer almaktadır. Minyatür 3, kompozisyon ve unsurların yerleşimi açısından Minyatür 1 ile özdeş bir yapıya sahiptir.

[7b]

[Minyatür 4:] Muvâcehetü'n-Nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem¹¹

[8a] *velev ennehum iz zalemü enfusehum câ'uke festagferu'llâhe vestagfera lehumu'r-rasûlu levecedu'llâhe tevvâben rahimâ*¹² ve hâ ene yâ seyyidi yâ resûlallâh kad ci'tuke hâriben min zenbî, ve müsteşfi'an bike ilâ Rabbî feşfa'li yâ şefi'a'l-ümmeh, ve ecirni mine'n-nâr, yâ nebiyye'r-rahmeh, yâ sirâce'z-zulümeh, yâ kâşife'l-gummeh, elhamdü'llâh, eş-şükürü li'llâh, ellezî aqarra 'ayni bi-ru'yetike, ve ehalleni bi-ḥulûli ḥadrateke, ve belleğani ziyârateke, ve lâ taḥrimni min şefâ'atike, ve veḳaftü bi-bâbıke'l-'âlî, ve temesektü bi-ağtâbıke, yâ ḥayra men vüfidet küllü'l-vüfûdi lehü yâ tayyibe'l-ḥasebi, es'elüke'ş-şefâ'ate ve ente şâhibü'ş-şefâ'ati ve'l-vesileti ve'l-fazileh [8b] ve'd-deraceti'l-'âliyeti'r-rafi'ah, ve'l-maḳâmi'l-maḥmûd ve'l-ḥavḍi'l-mevrûd, ve'l-livâ'i'l-ma'ḳûd, ve'ş-şefâ'ati'l-'uzmâ fi'l-yevmi'l-meşhûd¹³

¹¹ Bu minyatür, kompozisyon olarak Minyatür 3'ün yansıması şeklinde tasarlanmıştır.

¹² Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı (Nisa 4/64).

¹³ İşte ben, ey efendim, ey Allah'ın elçisi, günahımdan kaçarak ve Rabb'ime seni şefaatchi yaparak sana geldim. Ey ümmetin şefaatchisi, bana şefaet et ve ey rahmet peygamberi, ey karanlıkların kandili, ey üzüntüleri gideren, beni ateşten korusun. Gözümü cemaliyle aydınlatan, beni huzurunda bulunmaya layık kılan ve ziyaretine ulaştıran Allah'a hamdolsun, şükürler olsun. Beni şefaattinden mahrum etme. Ben senin yüce kapıda durdum ve eşliğine yaptım. Ey kendisine gelen her heyetin en hayırlısı, ey soyu temiz olan! Senden şefaet diliyorum. Şefaatin, vesilenin, faziletin, yüksek ve yüce derecenin, Makâm-ı Mahmûd'un, kevser havuzunun, dikili sancağın ve o tanıklık edilecek günde en büyük şefaatin sahibi sensin.

Şi'r¹⁴

Yâ hayra men düfînet fi't-turbi a'zamuhû
Feţâbe min tîbihinne'l-kâ'u ve'l-ekemu¹⁵

Nefsi'l-fidâ'u li-ķabrin ente sâkinuhû
Fîhi'l-'îfafu ve fîhi'l-cüdu ve'l-keramu¹⁶

Ente'n-nebiyyu yâ nebiyyallâh, ente'l-ķabîbu yâ ķabîballâh, ente's-şefî'u, ente'l-müşeffa'u, ente'llezî türcâ şefâ'atuhû, 'inde's-şîrâti izâ mâ zelleti'l-ķademu, es-selâmu 'aleyke eyyühe'n-nebiyyu'l-kerîmu ve rahmetu'llâhi ve berakâtuhû.¹⁷

Ziyâretü Seyyidinâ Ebî Bekri's-Şiddîķ raķıya'llâhu te'âlâ 'anh

Es-selâmu [9a] 'aleyke yâ seyyidenâ yâ Ebâ Bekri's-Şiddîķ, es-selâmu 'aleyke yâ şiddîķa Resûlillâh, es-selâmu 'aleyke yâ şâķibe Resûlillâh, es-selâmu 'aleyke yâ ķalîfeti Resûlillâh, es-selâmu 'aleyke yâ şihra Resûlillâh, es-selâmu 'aleyke yâ đacı'a Resûlillâh, es-selâmu 'aleyke yâ mûnise Resûlillâh, es-selâmu 'aleyke yâ mûnisehû fi'd-dâri ve fi'l-ķari ve fi mecma'îl-esfâri, es-selâmu 'aleyke yâ men enfeka mâlehû küllehû fi ķubillâhi ve ķubbi Resûlihi ķattâ teķallele bi'l-'abâ, cezâķallâhu 'annâ, ve 'an nebiyyinâ ve 'ani'l-İslâmi ķayran raķıyallâhu 'anke ve erđâke ve ce'ale'l-cennete menzileke ve meskeneke ve maķalleke ve me'vâke, es-selâmu 'aleyke ve rahmetullâhi ve berakâtuhû¹⁸ [9b]

Ziyâretü Seyyidinâ 'Ömer ibni'l-Ĥaţţâb raķıya'llâhu 'anh

Es-selâmu 'aleyke yâ emîra'l-mü'minîn yâ 'Ömerabne'l-Ĥaţţâb, es-selâmu 'aleyke yâ nâţıkun bi'l-ķaķķi bi's-şavâbe, es-selâmu 'aleyke yâ ķanefiyye'l-miķrâbe, es-selâmu 'aleyke yâ mükessira'l-eşnâm, es-selâmu 'aleyke yâ mażhara'l-İslâm, es-selâmu 'aleyke yâ 'izze'l-müslimîn, es-selâmu 'aleyke yâ ebe'l-erâmîli ve'l-eytâm, es-selâmu 'aleyke yâ ebe'd-ķu'afa ve'l-fuķarâ ve'l-mesâķîn, es-selâmu 'aleyke yâ kehf'e'l-muķbitîn, es-selâmu 'aleyke ve yâ tâce'l-mü'minîn, ve

¹⁴ Bu iki beytin, *Nüzhetü'n-nüfûs ve mudhikü'l-abûs* adlı eserin sahibi olan, hicri 9. yüzyılda yaşamış, Kahire'de doğup Şam'a hicret eden Ali b. Sûdûn el-Yeşbegânî'ye ait olduğu düşünölmektedir. Bu beyitler onun divanında yer almaktadır (aldiwan.net [1]). Aynı beyitler, farklı dönemlerde Ebu'l-Hasen el-Kustî (1830-1910) gibi başka şairler tarafından da kullanılmış veya tekrar edilmiştir (aldiwan.net [2]).

¹⁵ Ey kemikleri toprağa gömülenlerin en hayırlısı! / Senin güzel kokunla ova ve tepeler güzelleşti.

¹⁶ Canım, içinde oturduğun kabre feda olsun! / Orada iffet, cömertlik ve kerem vardır.

¹⁷ Sen peygambersin, ey Allah'ın peygamberi. Sen sevgilisin, ey Allah'ın sevgilisi. Sen şefaathçisin, şefaati kabul olunansın. Ayaklar sırat köprüsünde kaydığı zaman şefaati umulan sensin. Selâm sana olsun ey yüce peygamber, Allah'ın rahmeti ve bereketi de üzerine olsun.

¹⁸ Ey efendimiz Ebû Bekir es-Siddîķ, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün sıddıķı, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün arkadaşı, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün halifesi, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün akrabası, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün can yoldaşı, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün dostu, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü'nün evde, mağarada ve (maşşere kadar) tüm yolculuklarda arkadaşı olan, selâm sana olsun. Ey abası yamalı kalacak kadar tüm malını Allah'ın ve Resûlü'nün sevgisi uğruna harcayan kimse, selâm sana olsun. Allah bize, peygamberimize ve İslâm'a karşılık olarak sana hayırlar versin. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

nizâme'l-erba'in rağıyallâhu 'anke ve erđâke ve ce'ale'l-cennete menzileke ve meskeneke ve maħalleke ve me'vâke, es-selâmu 'aleyke ve raħmetullâhi ve berakâtuhü¹⁹ [10a]

Ziyâretü Melâ'iketi'llâhi'l-Muħarrabîn

Es-selâmu 'aleyke yâ seyyidenâ yâ Cibrâ'il, es-selâmu 'aleyke yâ seyyidenâ yâ Mikâ'il, es-selâmu 'aleyke yâ seyyidenâ yâ İsrâfil, es-selâmu 'aleyke yâ seyyidenâ yâ 'Azrâ'il, es-selâmu 'aleyke yâ melâ'iketa'llâhi'l-muħarrabîn, min ehli's-semâvâti ve ehli'l-arağın.²⁰ *Rabbenâ innenâ semî'nâ munâdiyên yunâdî li'l-îmâni en âminü bi-rabbikum feâmennâ rabbenâ fağfir lenâ zunûbenâ vekeffir 'annâ seyyi'âtinâ veteveffenâ me'a'l-ebrâr. Rabbenâ ve âtinâ mâ ve'adtenâ 'alâ rusulike velâ tuħzinâ yevme'l-kiyâmeti inneke lâ tuħlifü'l-mî'âd*²¹ es-selâmu 'aleykum ve raħmetullâhi ve berakâtuhü. [10b]

Ziyâretü Ĥayri'n-nisâ Fâtımatü'z-Zehrâ rağıya'llâhu 'anhâ

Es-selâmu 'aleyki yâ sittenâ²² yâ Fâtıme yâ binte Resûlillâh, es-selâmu 'aleyki yâ binte ĥabıbillâh, es-selâmu ['aleyki] yâ binte nebiyillâh, es-selâmu 'aleyki yâ binte'l-Muštafâ, es-selâmu 'aleyki ceddete'ş-şürafâ, es-selâmu 'aleyki yâ zevcete 'Aliyyi'l-Murtazâ, es-selâmu 'aleyki yâ umme'l-Ĥasenî ve'l-Ĥuseyn, es-seyyideyni'ş-şehıdeyni't-ťahırayni'r-rağıyyeyni'l-merđıyyeyni ehli şebâbi'l-cenneti, işfe'i lenâ 'inde ebiki ve ebüki yeşfe'u lenâ 'ında'llâhi yevme'l-'arđı 'ala'llâh, bi't-tevbeti ve'l-mağfirati ve'l-işmeti ve'r-rıdâ ve'r-rıdvân ve'n-necâti mine'n-nâr, rağıyallâhu 'anki ve erđâki ve ce'ale'l-cennete menzileki ve meskeneki ve maħalleki ve me'vâki [11a] es-selâmu 'aleyki ve raħmetullâhi ve berakâtuhü.²³

Sümme yed'ü bi-hâze'd-du'a: Allâhumme bi-ħağķi Muħammedin ve âli Muħammedin ve zürriyyâti Muħammedin teħabbel ziyâratenâ ve âmin ĥavfenâ ve rudde ğurbetenâ ve sehıil tarıkanâ ve ekıl ta'vıkanâ ve eminnâ mimmâ neħâfu yâ ĥafıyye'l-elťâfi yâ Allâh yâ Allâh ic'alnâ mine'l-mağbûline el-fâyizine'l-fâriħine'l-müstebşirin mağbûlen ĥaccenâ meşķûran sa'yenâ

¹⁹ Ey Müminlerin emiri Ömer bin Hattâb, selâm sana olsun. Ey hakkı ve doğruyu konuşan, selâm sana olsun. Ey mihrabında ibadet eden hanif, selâm sana olsun. Ey putları kıran, selâm sana olsun. Ey İslâm'ın tecelligâhi, selâm sana olsun. Ey Müslümanların izzeti, selâm sana olsun. Ey dulların ve yetimlerin babası, selâm sana olsun. Ey zayıfların, fakirlerin ve yoksulların babası, selâm sana olsun. Ey Allah'a boyun eğenlerin sığnağı, selâm sana olsun. Ey müminlerin tacı ve [Müslümanları] kırka tamamlayan, selâm sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

²⁰ Ey efendimiz Cibril, selâm sana olsun. Ey efendimiz Mikâil, selâm sana olsun. Ey efendimiz İsrâfil, selâm sana olsun. Ey efendimiz Azrâil, selâm sana olsun. Ey göklerin ve yerlerin halkından olan Allah'ın mukarreb melekleri, selâm size olsun.

²¹ Rabbimiz! Biz, 'Rabbimize iman edin' diye imana çağırın bir davetçi işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al. Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığı ile bize vadettiklerini ver bize. Kıyamet günü bizi rezil etme. Şüphesiz sen, vaadinden dönmezsin. (Âl-i İmran 3/193).

²² Sittenâ, seyyidetenâ kelimesinden ihtisardır.

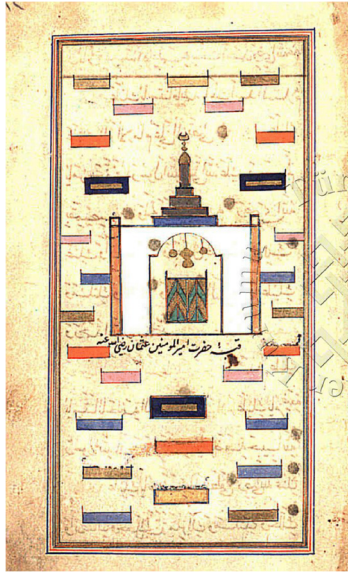
²³ Ey hanımların efendisi Fatıma, ey Allah'ın elçisinin kızı, selâm sana olsun. Ey Allah'ın sevgilisinin kızı, selâm sana olsun. Ey Allah'ın peygamberinin kızı, selâm sana olsun. Ey Mustafa'nın kızı, selâm sana olsun. Ey şerefliğin atası, selâm sana olsun. Ey Aliyyü'l-Murtaza'nın eşi, selâm sana olsun. Ey cennet gençlerinin efendileri olan, iki şehit, iki tertemiz, razı ve merzi (Allah'ın kendilerinden razı olduğu ve kendilerinin de Allah'tan razı olduğu) Hasan ve Hüseyin'in annesi, selâm sana olsun. Babandan bizim için şefaata dile zira baban, Allah'a arz olunduğumuz gün bizim için tövbeyle, bağışlamayla, günahtan korunmakla, rıza ve rıdvânla ve ateşten kurtulmakla Allah katında şefaata edecektir. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketi de üzerine olsun.

mağfûran zenbenâ müteḳabbeleten ziyâratenâ müstecâben du‘â‘enâ ve mine’llezîne lâ ḥavfun ‘aleyhim velâhum yaḥzenûn, birah̄metike yâ erḥame’r-râḥimîn.²⁴

Şümme yaḥrucu ile’l-baḳî‘ ve yebde’u seyyidenâ ‘Osmân raḍıya’llâhu te‘âlâ ‘anhu.²⁵ [11b]

[Ziyâretü Seyyidinâ ‘Osmân raḍıya’llâhu ‘anhu]

Es-selâmu ‘aleyke yâ emîra’l-mü’minîn yâ ‘Osmân yâ ibni ‘Affân, es-selâmu ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ ‘Osmân, yâ câmi‘a’l-Ḳur‘ân, es-selâmu ‘aleyke yâ menistahyet minhu melâ’iketu’r-raḥmân, es-selâmu ‘aleyke yâ men nevvera’l-mihrâbe bi-imâmetihî ve zeyyene’l-Ḳur‘âne bi-tilâvetihî ve hüve sirâcullâhi fi cennetihî ve ḡalişü ḥulefâ’i Resûlillâhi ‘alâ ümmetihî, raḍıyallâhu ‘anke ve erḍâke ve ce‘ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vâke, es-selâmu ‘aleyke ve raḥmetullâhi ve berakâtuhü.²⁶ Taşvîr-i şüret-i ḳubbe-i Ḥazret-i ‘Osmân raḍıyallâhu ‘anhu. [12a]

[Minyatür 5:] Ḳubbe-i Ḥazret-i Emîru’l-Mü’minîn ‘Osmân raḍıyallâhu ‘anhu²⁷

²⁴ **Sonra şu duayı eder:** Allah’ım! Hz. Muhammed, Hz. Muhammed’in ailesi ve Hz. Muhammed’in zürriyeti hakkı için ziyaretimizi kabul et, korkularımızı emniyete çevir ve memleketimize ulaştır, yolunuzu kolaylaştır, noksanımızı tamamla ve bizi korktuğumuz şeylerden emin kıl. Ey gizlilikleri bilen Allah’ım; Allah’ım, bizi kabul olunmuşlardan, kazananlardan, sevinenlerden, müjdelenmişlerden kıl. Haccımızı makbul, sayimizi meşkûr, günahımızı mağfûr, ziyaretimizi makbûl, duamızı müstecâp eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi, rahmetinle bizi üzerlerinde korku olmayan ve hüzünlenmeyecek olanlardan eyle.

²⁵ Sonra Bakî‘ mezarlığına çıkar ve (ziyarete) efendimiz Osman (r.a.) ile başlar.

²⁶ Ey Müminlerin emiri Osman bin Affân, selâm sana olsun. Ey efendimiz Osman, ey Kur’an’ı toplayan, selâm sana olsun. Ey Rahman’ın meleklerinin dahi kendisinden haya ettiği kimse, selâm sana olsun. Ey imamlığıyla mihrabı nurlandıran ve tilavetiyle Kur’an’ı süsleyen kimse, selâm sana olsun. O, cennette Allah’ın kandilidir ve ümmeti üzerinde Allah Resûlü’nün üçüncü halifesidir. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

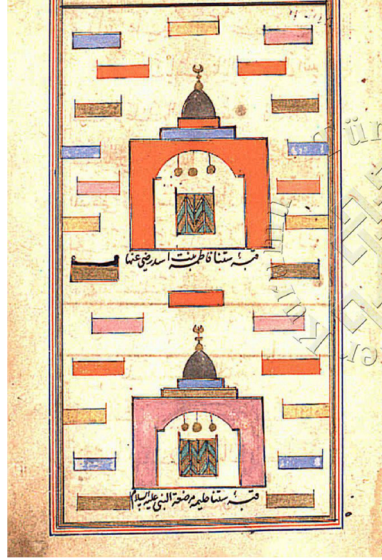
²⁷ Bu minyatürde Hz. Osman’ın türbesini işaret eden “Ḳubbe-i Ḥazret-i Emîru’l-Mü’minîn ‘Osmân raḍıyallâhu ‘anhu” ibaresi yer almaktadır. Bu ifade “Müminlerin Emiri Hz. Osman’ın (Allah ondan razı olsun) Kubbesi” anlamına gelmektedir.

[12b] Ziyâretü Sittenâ Fâtıma binti Esed rağıyallâhu ‘anhâ

Es-selâmu ‘aleyki yâ sittenâ Fâtıma, yâ binte Esed, es-selâmu ‘aleyki yâ ümme’l-imâmi ‘Aliyye’l-Murtażâ, es-selâmu ‘aleyki yâ men keffenehâ Resûlullâhi şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bi-ķamişihî ve elħadehâ bi-yeminihî rađıyallâhu ‘anki ve erđaki, ve ce‘ale’l-cennete menzileki, ve meskeneki ve maħalleki ve me’vâki, es-selâmu ‘aleyki ve raħmetullâhi ve berakâtuhü.²⁸

Ziyâretü Ėalîmetü’l-Murđi‘ati Resûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem

Es-selâmu ‘aleyki yâ sittenâ yâ Ėalîmete’s-Sa’diyye, es-selâmu ‘aleyki yâ murđi‘ate Resûlillâhi, es-selâmu ‘aleyki yâ murđi‘ate ĥabîbillâhi, es-selâmu ‘aleyki yâ murđi‘ate’l-Muştafâ, rağıyallâhu ‘anki ve erđaki ve ce‘ale’l-cennete menzileki ve meskeneki ve maħalleki [13a] ve me’vâki, es-selâmu ‘aleyki ve raħmetullâhi ve berakâtuhü.²⁹

[Minyatür 6:] Ėubbe-i Sittenâ Fâtıma binti Esed rağıyallâhu ‘anhâ.

Ėubbe-i Sittenâ Ėalîme murđi‘ati’n-Nebıyyi ‘aleyhi’s-selâm.³⁰

[13b] Ziyâretü Seyyidinâ İbrâhîm ibni Resûlillâh şallallâhu ‘aleyhi ve âlihî ve şaħbihî ve sellem

Es-selâmu ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ ibne Resûlillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne nebiyyillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne ĥabîbillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne’l-Muştafâ rağıyallâhu ‘anke ve

²⁸ Ey efendimiz Fatıma binti Esed, selâm sana olsun. Ey İmam Aliyyü’l-Murtazâ’nın annesi, selâm sana olsun. Ey Resûlullah’ın (s.a.v.) kendi gömleğiyle kefenlediği ve kabrine kendi sağ eliyle indirdiği kimse, selâm sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

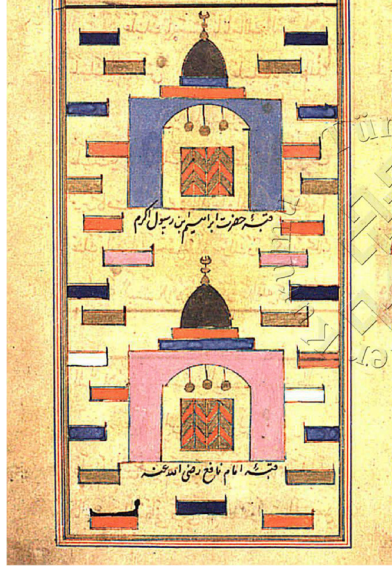
²⁹ Ey efendimiz Halîmetü’s-Sa’diyye, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü’nün süt annesi, selâm sana olsun. Ey Allah’ın sevgilisinin süt annesi, selâm sana olsun. Ey Mustafâ’nın süt annesi, selâm sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

³⁰ Minyatür 6, Hz. Ali’nin annesi Fatıma binti Esed ile Hz. Peygamber’in sütannesi Halime’nin türbelerini tasvir etmektedir. Metnin altında bu türbelere işaret eden ibareler yer alır.

erḍāke ve ce‘ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vāke, es-selāmu ‘aleyke ve raḥmetullāhi ve berakātuhū.

Ziyāretü Seyyidinā Nāfi‘ mine’l-Ḳurrā’i’s-Seb‘a

Es-selāmu ‘aleyke yā seyyidenā yā Nāfi‘, es-selāmu ‘aleyke yā şeyḥa’l-ḳurrā, es-selāmu ‘aleyke yā imām Nāfi‘ raḍıyallāhu ‘anke ve erḍāke ve ce‘ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vāke, es-selāmu [14a] ‘aleyke ve raḥmetullāhi ve berakātuhū.³¹

[Minyatür 7:] Ḳubbe-i Ḥazret-i İbrāhım ibn Resül-i Ekrem.
Ḳubbe-i İmām Nāfi‘ raḍıyallāhu ‘anh.³²

[14b] Ziyāretü Seyyidinā İmām MālİK raḍıyallāhu te‘ālā ‘anhu

Es-selāmu ‘aleyke yā seyyidenā yā MālİK, es-selāmu ‘aleyke yā ibne Enes, es-selāmu ‘aleyke yā imāme’l-mezheb, es-selāmu ‘aleyke yā imāme dāri’l-hicret, es-selāmu ‘aleyke yā imām MālİK e‘ādallāhu ‘aleynā min berakāti ke ve berakāti ‘ulūmike fi’ d-dünyā ve’l-āḫirati raḍıyallāhu ‘anke ve erḍāke ve ce‘ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vāke, es-selāmu ‘aleyke ve raḥmetullāhi ve berakātuhū.³³

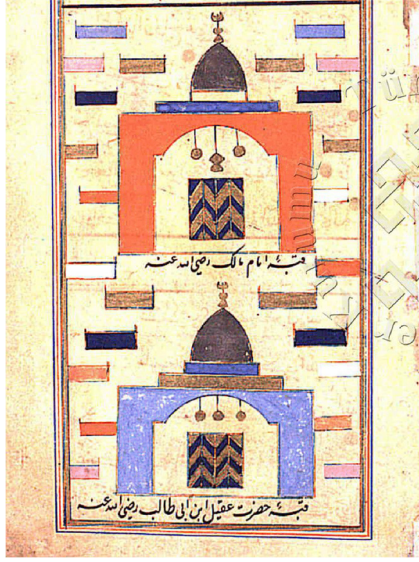
Ziyāretü Seyyidinā ‘AḳİL ibni Ebİ Ṭālİb raḍıyallāhu ‘anhu

³¹ Ey efendimiz Nāfi‘, selām sana olsun. Ey kurrāların (Kur’an okuyucularının) şeyhi, selām sana olsun. Ey İmām Nāfi‘, selām sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selām, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

³² Minyatür 7, Hz. Peygamber’in oğlu İbrāhım ile Medine’nin yedi ünlü kıraat imamından biri olan İmām Nāfi‘in türbelerini tasvir etmektedir.

³³ Ey efendimiz MālİK, selām sana olsun. Ey Enes’in oğlu, selām sana olsun. Ey mezhebin imamı, selām sana olsun. Ey Hicret Yurdu’nun (Medine’nin) imamı, selām sana olsun. Ey İmām MālİK, selām sana olsun. Allah, dünya ve ahirette senin bereketlerinden ve ilimlerinin bereketlerinden bizi de nasiplendirsin. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selām, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

Es-selâmu ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ ‘Akîl yâ ibne Ebî Tâlib, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne ‘ammi Resûlillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne ‘ammi ḥabîbillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne ‘ammi’l-Muşţafâ rağıyallâhu ‘anke ve erđâke ve ce‘ale’ [15a] l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vâke, es-selâmu ‘aleyke ve raḥmetullâhi ve berakâtuhü.³⁴

[Minyatür 8:] Kùbbe-i İmâm Mâlik rağıyallâhu ‘anhu.
Kùbbe-i Ḥâzret-i ‘Akîl ibni Ebî Tâlib rağıyallâhu ‘anhu.³⁵

[15b] Ziyâret-i Ezvâc-ı Ḥâzret-i Resûlillâh şallallâhu ‘aleyh

Es-selâmu ‘aleykünne yâ ezvâce Resûlallâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ ezvâce nebiyyillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ ezvâce ḥabîbillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ ezvâce’l-Muşţafâ, rağıyallâhu ‘aleykünne ve erđâkünne, ve ce‘ale’l-cennete menzilekünne, ve meskenekünne, ve me’vâkünne, es-selâmu ‘aleykünne ve raḥmetullâhi ve berakâtuhü.³⁶

Ziyâret-i Benât-ı Ḥâzret-i Resûlillâh şallallâhu ‘aleyh

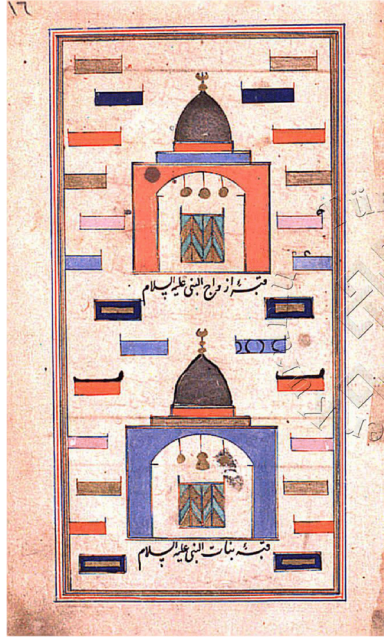
Es-selâmu ‘aleykünne yâ benâti Resûlillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ benâti ḥabîbillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ benâti’l-Muşţafâ, rağıyallâhu ‘ankünne, ve erđâkünne, ve ce‘ale’l-cennete

³⁴ Ey efendimiz Akîl, ey Ebû Tâlib’in oğlu, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü’nün amcasının oğlu, selâm sana olsun. Ey Allah’ın sevgilisinin amcasının oğlu, selâm sana olsun. Ey Mustafa’nın amcasının oğlu, selâm sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kulsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

³⁵ Minyatür 8, Mâlikî mezhebinin imamı Mâlik ile Hz. Peygamber’in amcasının oğlu Akîl b. Ebî Tâlib’in türbelerini tasvir etmektedir.

³⁶ Ey Allah Resûlü’nün eşleri, selâm size olsun. Ey Allah’ın peygamberinin eşleri, selâm size olsun. Ey Allah’ın sevgilisinin eşleri, selâm size olsun. Ey Mustafa’nın eşleri, selâm size olsun. Allah sizden razı olsun ve sizleri razı etsin. Cenneti sizlere menzil, mesken ve barınak kulsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de üzerinize olsun.

menzilekünne, ve meskenekünne, ve maḥallekünne ve me'vākünne, es-selāmu 'aleykünne ve raḥmetullāhi ve berakātuhū.³⁷ [16a]

[Minyatür 9:] Kūbbe-i evvācu'n-nebī 'aleyhi's-selām
Kūbbe-i benātu'n-nebī 'aleyhi's-selām³⁸

[16b] Ziyāret-i Ḥazret-i 'Abbās raḍiyallāhu te'ālā 'anhu

Es-selāmu 'aleyke yā seyyidenā yā 'Abbās, es-selāmu 'aleyke yā ṭayyibe'l-enfās, es-selāmu 'aleyke yā ibne 'Abdülmüttalib, es-selāmu 'aleyke yā 'amme Resülillāh, es-selāmu 'aleyke yā 'amme ḥabībillāh, es-selāmu 'aleyke yā 'amme'l-Muṣṭafā, es-selāmu 'aleyke yā men ilḥacce bi-Mekkete'l-emīneti ve seḫallāhu bi-şefā'atihī ehle'l-Medīneti raḍiyallāhu 'anke ve erḍāke ve ce'ale'l-cennete menzileke, ve meskeneke ve maḥalleke ve me'vāke, es-selāmu 'aleyke ve raḥmetullāhi ve berakātuhū.³⁹

Ziyāretü ehli'l-beyt raḍiyallāhu 'anhumā

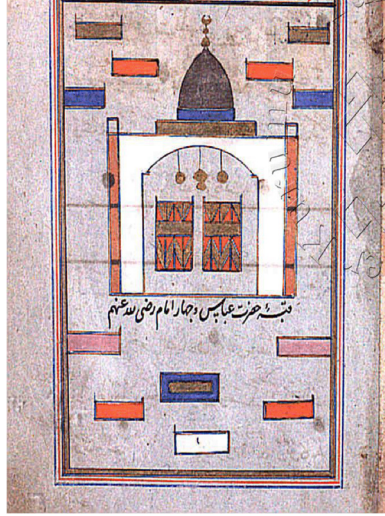
Es-selāmu 'aleyke yā imām Ḥasan, es-selāmu 'aleyke yā imām Zeyne'l-Ābidīn, es-selāmu 'aleyke yā imām Muḥammed el-Bākır, es-selāmu 'aleyke yā imām Ca'fer eş-Şadıḳ, [17a] yā ehle beyti'n-nübüvveti ve ma'deni'r-risāleti, es-selāmu 'aleyküm yā men kālallāhu te'ālā fi ḥaḳḳıhim, *innemā*

³⁷ Ey Allah Resülü'nün kızları, selām size olsun. Ey Allah'ın sevgilisinin kızları, selām size olsun. Ey Mustafa'nın kızları, selām size olsun. Allah sizden razı olsun ve sizleri razı etsin. Cenneti sizlere menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selām, Allah'ın rahmeti ve bereketi de üzerinize olsun.

³⁸ Minyatür 9, Hz. Peygamber'in eşlerinin ve kızlarının türbelerini tasvir etmektedir.

³⁹ Ey efendimiz Abbas, selām sana olsun. Ey temiz nefesli olan, selām sana olsun. Ey Abdülmüttalib'in oğlu, selām sana olsun. Ey Allah Resülü'nün amcası, selām sana olsun. Ey Allah'ın sevgilisinin amcası, selām sana olsun. Ey Mustafa'nın amcası, selām sana olsun. Ey Mekke-i Emīne'de (güvenli Mekke'de) hacılarla ilgilenen ve Medine halkını vesilesiyle sulayan kimse, selām sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selām, Allah'ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

yürîdullâhu liyuzhibe ‘ankumu’r-ricse ehle’l-beyti ve yutahhirakum taḥhîrâ. es-selâmu ‘aleyküm ve raḥmetullâhi ve berakâtuhü.⁴⁰

[Minyatür 10:] Kûbbe-i Ḥazret-i ‘Abbâs ve cihâr imâm raḍiyallâhu ‘anhum⁴¹

[17b] Ziyâretü ‘Ammâti’r-Resûl şallallâhu ‘aleyhi ve sellem

Es-selâmu ‘aleykünne yâ ‘ammâti Resûlillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ ‘ammâti nebiyyillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ ‘ammâti ḥabîbillâh, es-selâmu ‘aleykünne yâ ‘ammâti’l-Muṣṭafâ raḍiyallâhu ‘ankünne, ve erḍâkünne, ve ce’ale’l-cennete menzilekünne, ve maḥallekünne, ve me’vâkünne, es-selâmu ‘aleykünne ve raḥmetullâhi ve berakâtuhü.⁴²

Ziyâret-i Ḥazret-i İsmâ‘il ibni İmâm Ca‘fer

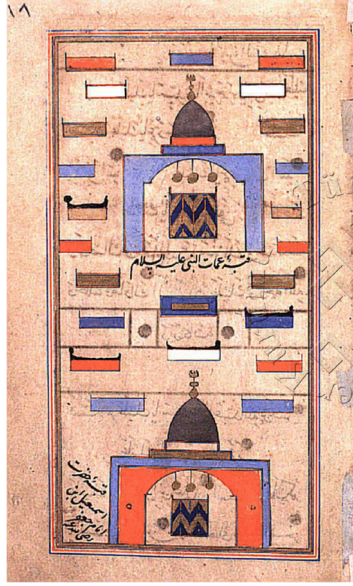
Es-selâmu ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ İsmâ‘il, es-selâmu ‘aleyke yâ ibne Ca‘feri’ş-Şâdıq, raḍiyallâhu ‘anke ve erḍâke ve ce’ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vâke, es-selâmu ‘aleyke raḥmetullâhi ve berakâtuhü.⁴³ [18a]

⁴⁰ Ey İmam Hasan, selâm sana olsun. Ey İmam Zeynelâbidîn, selâm sana olsun. Ey İmam Muhammed Bâkır, selâm sana olsun. Ey İmam Cafer-i Sâdıq, selâm sana olsun. Ey nübüvvet evinin halkı ve risaletin madeni, selâm sizin üzerinize olsun. Ey Allah Teâlâ’nın haklarında “Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor (Ahzab 33/33)” dediği kimseler, selâm sizin üzerinize olsun. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de üzerinize olsun.

⁴¹ Minyatür 10, Hz. Peygamber’in amcası Abbas ve Dört İmam’ın türbelerini tasvir etmektedir.

⁴² Ey Allah Resûlü’nün halaları, selâm size olsun. Ey Allah’ın peygamberinin halaları, selâm size olsun. Ey Allah’ın sevgilisinin halaları, selâm size olsun. Ey Mustafa’nın halaları, selâm size olsun. Allah sizden razı olsun ve sizleri razı etsin. Cenneti sizlere menzil, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de üzerinize olsun.

⁴³ Ey efendimiz İsmail, selâm sana olsun. Ey Cafer-i Sâdıq’ın oğlu, selâm sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

[Minyatür 11:] Kùbbe-i ‘ammätü’n-nebi ‘aleyhi’s-selâm
Kùbbe-i Hâzret-i İsmâ‘il ibni İmâm Ca‘fer rağıyallâhu ‘anh⁴⁴

[18b] Ziyâretü Seyyidinâ Hâmma ve men havlehü mine’s-şühedâ

Es-selâmu ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ emir Hâmma yâ ibne ‘Abdümuṭṭalib, es-selâmu ‘aleyke yâ ‘amme Resûlillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ‘amme nebiyyillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ‘amme ḥabîbillâh, es-selâmu ‘aleyke yâ ‘amme’l-Muşṭafa, rağıyallâhu ‘anke ve erḍâke ve ce‘ale’l-cennete menzileke ve meskeneke ve maḥalleke ve me’vâke, es-selâmu ‘aleyke ve raḥmetullâhi ve berakâtuhü.⁴⁵

Ve ba‘dehü yusellimu ‘alâ ğayrihi mine’s-şühedâ

Es-selâmu ‘aleyke yâ seyyidenâ yâ ‘Abdallâh ibne Caḥş, es-selâmu ‘aleyke yâ Muş‘ab ibnu ‘Umeyr, es-selâmu ‘aleyke yâ Şemmâs ibnu ‘Oşmân, es-selâmu ‘aleyküm yâ şühedâ‘ellâhi’llezine ḳalallâhu te‘âlâ fi ḥaḳḳihim.⁴⁶ [19a] *Velâ taḥsebenne’llezine ḳutilü fi sebîlillâhi emvâten bel aḥyâ’un inde rabbihim yurzeḳün, ferihüne bimâ âtâumullâhu min fağlihî ve yestebşirüne billezîne lem yelḥakü bihim min ḥalfihim ellâ ḥavfun ‘aleyhim velâhüm yaḥzenün. Bi-raḥmetike yâ erḥame’r-raḥimîn.*

⁴⁴ Minyatür 11, Hz. Peygamber’in halaları ile İmam Cafer es-Sâdık’ın oğlu İsmail’in türbelerini tasvir etmektedir.

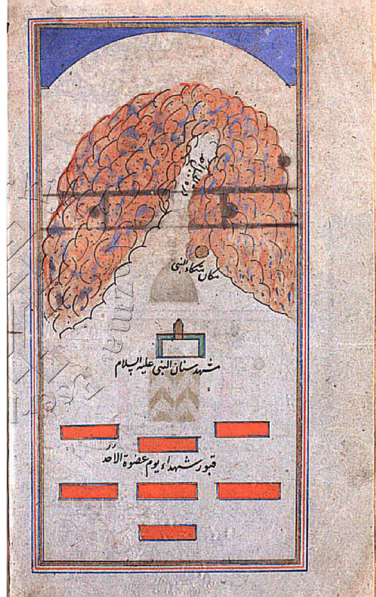
⁴⁵ Ey efendimiz, ey emir Hamza, ey Abdümttalib’in oğlu, selâm sana olsun. Ey Allah Resûlü’nün amcası, selâm sana olsun. Ey Allah’ın peygamberinin amcası, selâm sana olsun. Ey Allah’ın sevgilisinin amcası, selâm sana olsun. Ey Mustafa’nın amcası, selâm sana olsun. Allah senden razı olsun ve seni razı etsin. Cenneti sana menzil, mesken, mahal ve barınak kılsın. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi de senin üzerine olsun.

⁴⁶ Ey efendimiz Abdullah bin Caḥş, selâm sana olsun. Ey Mus‘ab bin Umeyr, selâm sana olsun. Ey Şemmâs bin Osman, selâm sana olsun. Ey Allah’ın kendileri haklarında “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler (Âl-i İmran, 3/169-170)” buyurduğu şehitler, selâm size olsun. Ey merhametlilerin en merhametlisi senin merhametinle...

[Minyatür 12:] Kûbbe-i Hâzret-i Emîr Hâmza ve ğayrihî.
Sebîl-i âb Sinân Paşa.⁴⁷

[19b]

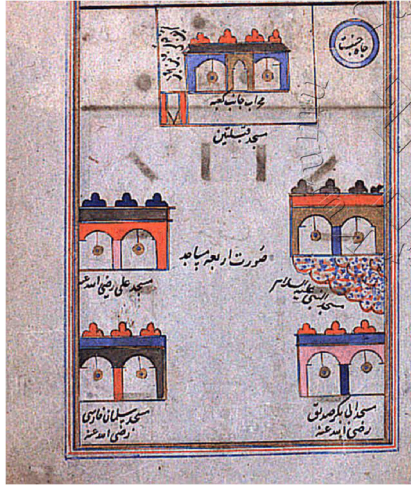
[Minyatür 13:] [Ma'reke-i Uḥud] (kubûr-ı şühedâ'-i yevm-i ğazvetü'l-Uḥud, meşhed-i sinânu'n-nebî 'aleyhi's-selâm, mekân-ı müttekâ'î'n-nebî, dürratü'l-cebel-i Uḥud)⁴⁸

⁴⁷ Minyatür 12, Hz. Peygamber'in amcası ve Uhud şehidi Hz. Hamza'nın (ve diğerlerinin) türbesi ile Sinân Paşa tarafından yaptırılan su sebîlini/çeşmesini tasvir etmektedir.

⁴⁸ Minyatür 13, Uhud meydanını tasvir etmektedir. Minyatürde aşağıdan yukarı Uhud şehitlerin kabirleri, Hz. Peygamber'in dişinin kırıldığı yer, dağa dayandığı nokta ve Uhud Dağı yer almaktadır.

[20a] Ziyâret-i Erba‘a Mesâcid

Ve hüve en yuşalliye fi külli mescidin rak‘ateyni tahıyyete’l-mescidi ve yed‘uve bimâ eħabbe lehü min umürı’d-dünyâ ve’l-âhirati teħabbelallâhu zâlike minhu ve bi-mennihî ve keramihî, âmîn.⁴⁹

[Minyatür 14:] Mescid-i Kibleteyn

Şüret-i erba‘a mesâcid (Mescid-i Nebi, Mescid-i Ebî Bekr-i Şiddik, Mescid-i ‘Alî, Mescid-i Selmân-ı Fârisî)⁵⁰

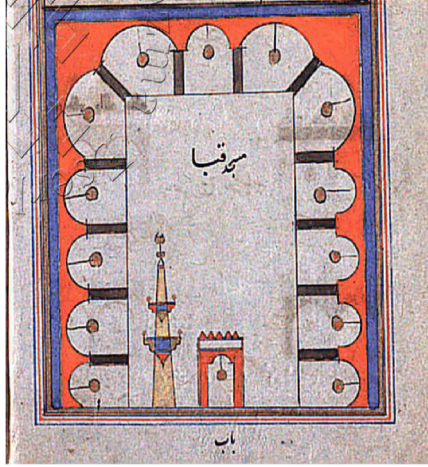
[20b] Ziyâret-i Mescid-i Ķubâ

Ba‘de en şallâ rak‘ateyni yeķülü: Allâhumme inne hâzâ le-mescidün üssise ‘ale’t-takvâ min evveli yevmin eħakķu teķüme fihi, fihi ricâlün yuħbitüne en yetetahherü, vallâhu yuħibbu’l-muħtaħħirîn, Allâhumme tahhir ħalbî mine’n-nifâķ, ve lisânî mine’l-kizb, ve ‘aynî mine’l-ħıyâne, bi-raħmetike yâ erħame’r-raħimîn.⁵¹

⁴⁹ Ve o, her mescitte iki rekât tahıyyetü’l-mescid namazı kılar ve dünya ve ahiret işlerinden sevdiği şeyler için dua eder. Allah da bunu ondan, lütfu ve cömertliğiyle kabul etsin.

⁵⁰ Minyatür 14, iki farklı mekânı tasvir etmektedir: Üstte iki kibleli mescit olarak bilinen Mescid-i Kibleteyn bulunmaktadır. Bu tasvirde hem Kâbe’ye bakan mihrap hem de Kudüs’e bakan mihrap gösterilmiştir. Ayrıca mescidin yanında “Câh-ı Cennet” yazısı yer almaktadır. Hz. Osman’ın Rûme Kuyusu’nu satın alıp vakfemesi karşılığında kendisine cennette bir kuyu vaat edildiği rivayeti göz önüne alındığında minyatürdeki bu ifadenin Rûme Kuyusu’nu kastettiği anlaşılmaktadır. Tasvirin alt kısmında ise Dört Mescit olarak Mescid-i Nebevî, Mescid-i Ebû Bekir, Mescid-i Ali ve Mescid-i Selmân-ı Fârisî tasvir edilmiştir.

⁵¹ İki rekât namaz kıldıktan sonra: Allah’ım “İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever. (Tevbe 9/108)”. Allah’ım! Kalbimi nifaktan, dilimi yalandan ve gözümü hıyanetten temizle, ey merhametlilerin en merhametlisi, der.

[Minyatür 15:] Mescid-i Kubâ⁵²

[21a] Ziyâretu'l-âbâr'illeti şeribe minhâ mâ'e'n-nebiyyü şallallâhu 'aleyhi ve sellem⁵³

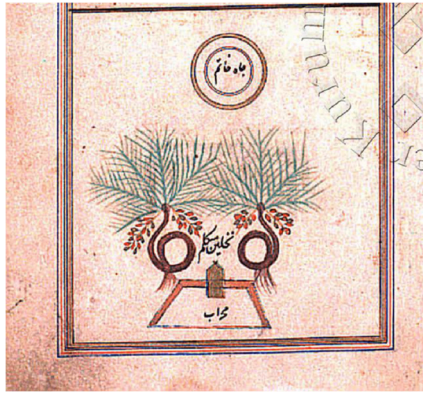
Ve hâzâ naẓmuhâ:⁵⁴

İzâ rumte âbâra'n-nebiyyi bi-Ṭaybetin

Fe'iddettühâ seb'un maḳâlen bilâ vehni⁵⁵

Erisun ve Ğarsun ve Rûmetun ve Buḳâ'atun

Kezâ Buşşatun ḳul bi'ra Hâ me'a'l-'İhni⁵⁶

[Minyatür 16:] Câh-ı hâtem, naḳleyn-i mütekellim, mihrâb⁵⁷

⁵² Minyatür 15, İslam'ın ilk mescidi olan Mescid-i Kubâ'yı tasvir etmektedir.

⁵³ Hz. Peygamber'in Su İçtiği Kuyuların Ziyareti.

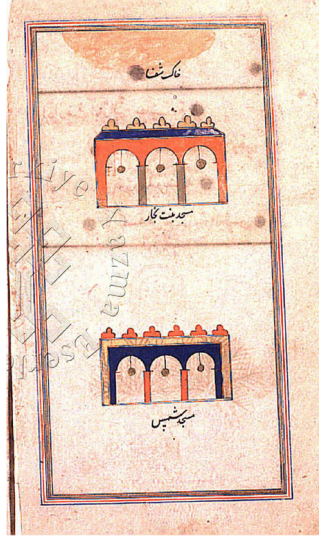
⁵⁴ Bu beyitler, Ebu'l-Yemen el-Merâġi'ye ait olup Semhûdi'nin (öl. 1506) Medine tarihi hakkındaki eserinde tespit edilmiştir (Semhûdi, H 1419, s. 147).

⁵⁵ Medine'de (Taybe'de) Peygamber'in kuyularını ziyaret etmek istersen hiç şüphesiz söyle ki onlar yedidir.

⁵⁶ (Bu kuyular): Eris, Gars, Rûme ve Buḳâ'a'dır./ Yine Bussa, Hâ Kuyusu ve 'İhin'dir de.

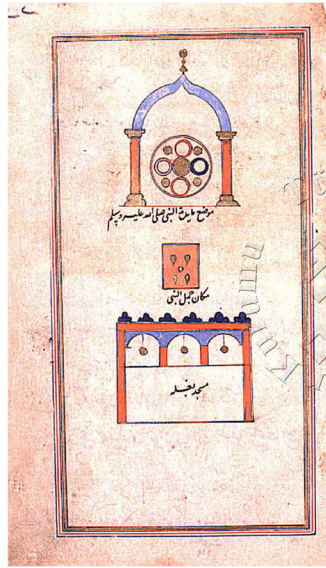
⁵⁷ Minyatür 16, Hz. Peygamber'in yüzüğünü düşürdüğü rivayet edilen Câh-ı Hâtem (Yüzük Kuyusu)'nu, yine manevi anlamı olan İki Konuşan Hurma Ağacı'nı (Naḳleyn-i Mütekellim) ve Mihrab'ı tasvir etmektedir.

[21b]

[Minyatür 17:] Mescid-i binti Neccâr, hâk-i şifâ
Mescid-i şems⁵⁸

[22a]

[Minyatür 18:] Mevçiu mâyideti'n-nebi şallallâhu 'aleyhi ve sellem, mekânu cemeli'n-nebi,
Mescidü gaslihi⁵⁹

⁵⁸ Minyatür 17, Mescid-i Binti Neccâr ve burada bulunan şifalı toprak (hâk-i şifâ) ile Mescid-i Şems'i (Güneş Mescidi) tasvir etmektedir.

⁵⁹ Minyatür 18, Hz. Peygamber'in sofrasının kurulduğu yeri, devesinin durduğu yeri ve Mescidü Gaslihi'yi tasvir etmektedir.

Kaynaklar | References

- Aksoy, Ş., & Milstein, R. (2001). A collection of thirteenth-century illustrated Hajj certificates. İ. C. Schick (Ed.), *M. Uğur Derman armağanı* içinde (ss. 101-134). Sabancı Üniversitesi.
- Algül, H. (2004). Mescid-i Kubâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 279-280). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Algül, H. (2020). Mus'ab b. Umeyr. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 226-227). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Altıkulaç, T. (2006). Nâfi' b. Abdurrahman. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 32, ss. 287-289). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ateş, İ. (1994). Mescid-i Nebevî'nin yapıldığı günden bu yana geçirdiği genişletme girişimleri. *Vakıflar Dergisi*, (24), 5-50.
- Aykaç, M. (1995). Fâtıma bint Esed. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 12, s. 225). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N., & Küçükaşçı, M. S. (2004). Mescid-i Nebevî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 281-290). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Chekhab-Abudaya, M., Couvrat Desvergues, A., & Roxburgh, D. J. (2016). Sayyid Yusuf's 1433 pilgrimage scroll (Ziyâretnâme) in the collection of the Museum of Islamic Art, Doha. *Muqarnas*, 33, 345-407.
- Çakan, İ. L. (1988). Abdullah b. Cahş. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 89-90). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ertürk, M. (2010). Şemmâs b. Osman. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 38, s. 507). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Göksoy, İ. H., & Çiftçi, H. C. (2023). İbnü'l-Havrânî ve eseri Kitâbu'l-İşârât ilâ Emâkini'z-Ziyârât'ı üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (51), 5-35. <https://doi.org/10.59149/sduifd.1352912>.
- Göloğlu, S. (2021). Kutsallığı ilişkilendirme, baskı ve resimlerle koruma: Geç dönem Osmanlı dua kitaplarında Mekke, Medine ve Kudüs görsel üçlemeleri. A. Taşkent ve N. Kañçal-Ferrari (Ed.), *Osmanlı kültür ortamında miraç ve yolculuk durakları: Edebiyatta, müzikte ve resimli elyazmalarında miraç ve İslamın üç kutsal şehri* içinde (ss. 519-539). Dergâh Yayınları.
- Kabakcı, Y. (2025). Hz. Muhammed dönemi Medine'nin su kaynakları ve onun suya dair uygulamaları. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 30(59), 1-28. <https://doi.org/10.20519/divan.1556786>.
- Karagöz, E. (Ed.). (2025). "Yol ve Yâd" hac yolculuğunun yazılı hafızası sergisi kataloğu. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Karaismailoğlu, İ. (2020). Muhyî-i Lâri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 31, s. 81). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2021). Tarih boyunca Mescid-i Nebevî ve sahibü'l-mirac'ın kabri. A. Taşkent ve N. Kañçal-Ferrari (Ed.), *Osmanlı kültür ortamında miraç ve yolculuk durakları: Edebiyatta,*

müzikte ve resimli elyazmalarında miraç ve İslamın üç kutsal şehri içinde (ss. 483-499). Dergâh Yayınları.

Marzolph, U. (2014). From Mecca to Mashhad: The narrative of an illustrated Shi'i pilgrimage scroll from the Qajar period. *Muqarnas*, 31, 207-243.

Marzolph, U., & Renauld, M. (2021). An illustrated Shi'i pilgrimage scroll in the collections of the Royal Asiatic Society. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 31(4), 187-211. <https://doi.org/10.1017/S1356186321000031>.

Onat, H. (2001). İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 23, s. 91). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Önkâl, A. (1989). Akîl b Ebû Tâlib. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 2, s. 264). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Semhûdî, N. E. (1419). *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (C. 3). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Tanıdı, Z. (1983). İslam resminde kutsal kent ve yöre tasvirleri. *Journal of Turkish Studies*, 7, 407-437.

Tanıdı, Z. (2021). Resimli bir hac vekâletnâmesi. A. Taşkent ve N. Kañçal-Ferrari (Ed.), *Osmanlı kültür ortamında miraç ve yolculuk durakları: Edebiyatta, müzikte ve resimli elyazmalarında miraç ve İslamın üç kutsal şehri* içinde (ss. 571-579). Dergâh Yayınları.

Uludağ, S. (1997). Hasan-ı Basrî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 16, ss. 291-293). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

https://ekitap.yek.gov.tr/urun/%E2%80%9Cyol-ve-yad%E2%80%9D-hac-yolculugunun-yazili-hafizasi-sergisi-katalogu_838.aspx (Erişim tarihi: 03.06.2025)

[https://madainproject.com/baqi_gate_\(masjid_al_nabawi\)](https://madainproject.com/baqi_gate_(masjid_al_nabawi)) (Erişim tarihi: 30.07.2025)

<https://x.com/yekgovtr/status/1942912700377399795> (Erişim tarihi: 04.06.2025)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> (Erişim tarihi: 20.06.2025)

<https://www.aldiwan.net/poem80042.html> [1] (Erişim tarihi: 20.08.2025)

<https://www.aldiwan.net/poem132642.html> [2] (Erişim tarihi: 20.08.2025)